

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

PSICHOLOGIJOS INSTITUTAS

JUSTINA KVIKLYTĖ

TEISĖS PSICHOLOGIJOS STUDIJS

NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE, IMPULSYVUMO IR SOCIALINĖS
PARAMOS SĄSAJOS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė:

dr. Laura Ustinavičiūtė

Vilnius, 2019

PAGRINDINĖS SAŲVOKOS.....	3
PRATARMĖ	4
1. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE, IMPULSYVUMO IR SOCIALINĖS PARAMOS SAŠAJOS.....	6
1.1. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE SAMPRATA	6
1.2. IMPULSYVUMO SAMPRATA.....	8
1.3. SOCIALINĖS PARAMOS SAMPRATA	11
1.4. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE IR IMPULSYVUMO SAŠAJOS	15
1.5. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE IR SOCIALINĖS PARAMOS SAŠAJOS.....	17
1.6. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE IR DEMOGRAFINIŲ KINTAMŲJŲ SAŠAJOS	19
1.7. IMPULSYVUMO IR SOCIALINĖS PARAMOS SAŠAJOS	20
1.8. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE, IMPULSYVUMO BEI SOCIALINĖS PARAMOS SAŠAJOS	23
2. TYRIMO PROBLEMA, TIKSLAS, UŽDAVINIAI, HIPOTEZĖS.....	25
3. METODIKA.....	27
3.1. TYRIMO DALYVIAI	27
3.2. DUOMENŲ RINKIMO IR ĮVERTINIMO BŪDAI	31
3.3. TYRIMO EIGA	35
4. TYRIMO REZULTATAI	36
4.1. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE IR DEMOGRAFINIŲ KINTAMŲJŲ SAŠAJOS	36
4.2. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE IR IMPULSYVUMO SAŠAJOS	37
4.3. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE IR SOCIALINĖS PARAMOS SAŠAJOS.....	38
4.4. IMPULSYVUMO IR SOCIALINĖS PARAMOS SAŠAJOS	41
4.5. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE, IMPULSYVUMO IR SOCIALINĖS PARAMOS SAŠAJOS	43
5. REZULTATŲ APTARIMAS	45
5.1. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE IR DEMOGRAFINIŲ KINTAMŲJŲ SAŠAJOS.....	45
5.2. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE IR IMPULSYVUMO SAŠAJOS	46
5.3. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE IR SOCIALINĖS PARAMOS SAŠAJOS.....	47
5.4. IMPULSYVUMO IR SOCIALINĖS PARAMOS SAŠAJOS	49
5.5. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE, IMPULSYVUMO IR SOCIALINĖS PARAMOS SAŠAJOS	50

5.6. TYRIMO RIBOTUMAI IR REKOMENDACIJOS	51
IŠVADOS	53
LITERATŪROS SĄRAŠAS	54
SANTRAUKA	63
SUMMARY	64
PRIEDAI	65

PAGRINDINĖS SĄVOKOS

Nusižengimai laisvės atėmimo įstaigoje – tai rašytinis pranešimas apie nuteistojo elgesį, užfiksuotas laisvės atėmimo įstaigos darbuotojų, informuojantis apie laisvės atėmimo įstaigos formalių vidaus taisyklių arba įstatymų pažeidimą.

Impulsyvumas – tai asmens savybė, apimanti kognityvinius ir elgesio ypatumus, kurie lemia neapgalvotą elgesį, abejingumą galimoms pasekmėms, sunkumus galvoti apie ateitį, sutelkti dėmesį, susikaupti (Barratt, 1994).

Objektyvioji socialinė parama – tai išoriniai rodikliai, informuojantys apie asmeniui teikiamą socialinę paramą: šeiminis statusas, bendravimo pobūdis (apsilankymai, skambučiai, laiškai ir pan.), bendravimo dažnumas.

Subjektyviai suvokiama socialinė parama – tai paties asmens subjektyvus santykių su aplinkiniais vertinimas, rodantis, kiek jo manymu, jis gauna palaikymo iš aplinkos, kiek emociškai artimi ir svarbūs tie santykiai jam yra, kiek reikalingas ir gerbiamas kitų jaučiasi (Weiss, 1974).

PRATARMĖ

Specifinė laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų kultūra, jos vystymasis ir poveikis nuteistojo elgesiui mokslininkus domina jau kelis dešimtmečius. Clemmer (1940) savo knygoje „Kalėjimo bendruomenė“ teigė, jog įkalinti asmenys yra tarsi „sutrikę atomai“, kurie nežino, kam paklusti ir ką patys vis dar gali valdyti. Autorius (Clemmer, 1940) pabrėžia, kad laisvės atėmimo įstaigoje nuteistieji konfliktuoja su darbuotojais, kitais nuteistaisiais, jaučia likusios visuomenės spaudimą. Tokia nuolatinė įtampa gali pakeisti nuteistąjį taip, kad apie sėkmingą adaptaciją laisvės atėmimo įstaigoje negali būti nė kalbos. Anot Clemmer (1940), į nelaisvę patekusių nuteistųjų gyvenimas pasikeičia iš esmės ir tai turi didelį poveikį jo elgesiui laisvės atėmimo įstaigoje. Vėliau šią idėją išplėtojo ir Sykes (1958), įvesdamas „laisvės atėmimo skausmo“ sąvoką, kuri apibūdina nuteistojo patyrimą, izoliuojant jį nuo laisvojo pasaulio. Pasak Sykes (1958), laisvės atėmimas asmenį paverčia pusiau žmogumi, kėsinama ne tik į ryšius su išoriniu pasauliu, bet ir į jo paties identitetą. Atėmus laisvę, nutrūksta ryšiai su išoriniu pasauliu ir ten likusiais artimaisiais, žmogus netenka galimybės naudotis jam svarbiais daiktais, paslaugomis, jis izoliuojamas nuo heteroseksualinių santykių, praranda privatumą, apribojama jo galimybė rinktis ar priimti sprendimus. Įtampą gilina saugumo jausmo deprivacija ir kitų nuteistųjų priešiškus. Visi šie pokyčiai veikia nuteistojo elgesį ir lemia įvairias problemas, iš kurių viena yra nusižengimai laisvės atėmimo įstaigoje (Sykes, 1958). Šiuolaikinių tyrimų rezultatai (Steiner & Meade, 2016; Chen et al., 2013; Damboeanu & Nieuwbeerta, 2016) taip pat patvirtina, kad laisvės atėmimo bausmė keičia nuteistųjų elgesį, ir tiek socialiniai, tiek asmenybiniai faktoriai lemia, kaip nuteistasis elgsis laisvės atėmimo įstaigoje. Nusižengimai yra vienas iš dažniausiai nagrinėjamų elgesio kintamųjų.

Nusižengimu laisvės atėmimo įstaigoje įprastai laikomas rašytinis pranešimas apie formalių įstaigos vidaus taisyklių arba įstatymų pažeidimą (Houser & Belenko, 2015). Nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje pavyzdžių gali būti įvairių: kito nuteistojo arba darbuotojo užpuolimas, sužalojimas, grasinimas, verbalinė agresija, bendros tvarkos nepaisymas, atsisakymas dirbti, bado streikas, turto sugadinimas, nepagarbus elgesys su administracija, neleistinių ir/ar nelegalių daiktų turėjimas, psichoaktyvių medžiagų vartojimas ir t.t. (Steiner & Wooldredge, 2009; Drakeford, 2019). Toks elgesys siejamas ne tik su bendros tvarkos nesilaikymu, bet ir su realia grėsme darbuotojams, kitiems nuteistiesiems, institucijos turtui (Cunningham & Sorenden, 2007; Henderson, 2013). Nors gausu tyrimų, analizuojančių į teisėsaugos akiratį patekusių asmenų elgesį ir su tuo susijusias asmens savybes ar socialinius veiksnius, jų rezultatai nėra vienareikšmiški. Pavyzdžiui, tyrimai rodo, kad impulsyvumas susijęs su įvairaus pobūdžio nusikaltimais, nusižengimais ir apskritai netinkamu, socialiai nepriimtiniu, rizikingu elgesiu (Komarovskaya et al., 2007; James & Seager, 2006; Mooney et al., 2008; Piquero & Pogarsky, 2002; Miner, 2002). Jeigu impulsyvumas yra universalus netinkamo elgesio rizikos veiksnys, būtų logiška manyti, kad ši

savybė pakankamai gerai gali prognozuoti ir nusižengimus laisvės atėmimo įstaigoje. Kaip teigia Hart et al. (1995), impulsyvūs asmenys negalvoja apie elgesio pasekmes, jų neatbaido galimos bausmės, tad atrodo, jog tokie asmenys galėtų nesivaldyti ir laisvės atėmimo įstaigoje. Visgi, nagrinėjant tyrimus apie nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje ir impulsyvumo sąsajas, rezultatai prieštaringi. Pasak Komarovskaya, Loper ir Warren (2007), impulsyvumas yra reikšmingai susijęs su nusižengimais ir galėti padėti prognozuoti tokį elgesį, t.y. kuo nuteistasis impulsyvesnis, tuo labiau linkęs nusižengti. Tačiau James ir Seager (2006) tyrimo rezultatai rodo, kad impulsyvumas paaiškina tik nedidelę nusižengimų dalį, vos pasiekdamas statistinį reikšmingumą. Kerley, Hochstetler ir Copes (2009) tyrimo išvadose minima, jog impulsyvumas reikšmingai susijęs tik su smurtiniu elgesiu ir tik *prieš* įkalinimą, tačiau neturi prognostinės galios, vertinant nusižengimus laisvės atėmimo įstaigoje. Taigi vieningos nuomonės apie impulsyvumo ir nusižengimų sąsajas nėra.

Dar 1958 m. Sykes pabrėžė, kad atėmus laisvę stipriai pasikeičia asmens socialiniai ryšiai, o santykių deprivacija prisideda prie išgyvenamo „laisvės atėmimo skausmo“ ir adaptacijos problemų. Krok (2016) pabrėžė, kad socialinė parama (susitikimai, bendravimas su artimaisiais, aplinkinių teikiamas emocinis palaikymas) yra viena iš svarbiausių naudų, kurią gauname iš socialinių ryšių, ir kuri reikšmingai susijusi su asmens gerove, sėkmingu funkcionavimu ir net gyvenimo vertinimu bei laimės suvokimu. Jiang ir Winfree (2006) tyrimo rezultatai rodo, kad socialinė parama yra itin svarus kriterijus, vertinat nusižengimus – nuteistieji, bendravę su savo vaikais buvo gerokai mažiau linkę nusižengti nei tie, kurie ryšių nepalaikė. Tačiau Lahm (2013) tyrimo rezultatai prieštaringi – įkalinimų asmenų lankymas nebuvo reikšmingai susijęs su nusižengimais. Day, Brauer ir Butler (2014) taip pat teigia, kad bendravimas su artimaisiais nėra reikšmingas kriterijus, vertinat nusižengimų riziką. Taigi socialinės paramos ir nusižengimų sąsajos kontraversiškos.

Vertinant nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje riziką, vieni tyrėjai akcentuoja asmens savybes, kurias šis „atsineša“ į laisvės atėmimo įstaigą ir kurios taip lengvai nesikeičia (Cunningham & Sorensen, 2007). Kiti dėmesį telkia į aplinkos faktorius, kurie keičiasi dėl paties laisvės atėmimo (Steiner & Wooldredge, 2009). Daugėja tyrimų, kuriuose nusižengimams prognozuoti kuriami modeliai, įtraukiantys ir asmens savybes, ir aplinkos kriterijus, stengiantis paaiškinti kuo didesnę nusižengimų dalį (Tewksbury, Connor, & Denney, 2017). Remiantis pastaraisiais tyrimais ir atsižvelgus į kontraversiškus anksčiau minėtų tyrimų rezultatus, šiame darbe toliau nagrinėjamos nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje, impulsyvumo ir socialinės paramos sąsajos.

1. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE, IMPULSYVUMO IR SOCIALINĖS PARAMOS SĄSAJOS

1.1. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE SAMPRATA

Nusižengimu laisvės atėmimo įstaigoje įprastai laikomas rašytinis pranešimas apie formalių įstaigos vidaus taisyklių arba įstatymų pažeidimą (Houser & Belenko, 2015). Lietuvoje Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklės nustato Lietuvos Respublikos teisingumo ministras („Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 12 str., 110 str.“, 2003). Šių nustatytų taisyklių nesilaikymas laisvės atėmimo įstaigoje fiksuojamas raštu, o už tai nuteistajam skiriamos nuobaudos. Nusižengimu gali būti ir įstatymų pažeidimas, pavyzdžiui, sužalojus kitą asmenį, kuomet remiantis Baudžiamuoju kodeksu nuteistajam gali būti pradėtas ikiteisminis tyrimas („Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“, 2000). Nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje pavyzdžių gali būti įvairių: kito nuteistojo arba darbuotojo užpuolimas, sužalojimas, grasinimas, verbalinė agresija, bendros tvarkos nepaisymas, atsisakymas dirbti, bado streikas, turto sugadinimas, nepagarbus elgesys su administracija, neleistinių ir/ar nelegali daiktų turėjimas, psichoaktyvių medžiagų vartojimas ir t.t. (Steiner & Wooldredge, 2009; Drakeford, 2019). Taigi pačių nusižengimų gali būti labai įvairių, dėl to atliekant mokslinius tyrimus įprastai neanalizuojamas kiekvienas nusižengimo tipas atskirai. Vieni mokslininkai, atlikdami tyrimus, vertina oficialiai registruotą bendrą nusižengimų skaičių (Steinke, 2001; Dagget & Camp, 2009; Berk, Kriegler, & Baek, 2006; Lindsey, Mears, Cochran, Bales & Stults, 2015), kiti klasifikuoja juos į įvairias kategorijas (Griffin & Hepburn, 2012; Wooldredge & Steiner 2015; Steiner & Wooldredge, 2009).

Kaip jau buvo minėta, tyrimuose įprasta informaciją apie nusižengimus imti iš oficialių duomenų, kuriuos pateikia laisvės atėmimo įstaiga (Houser & Belenko, 2015). Tačiau Drakeford (2019) savo tyrime naudoja pačių tiriamųjų pildytą anketą, kurioje jų klausia, ar yra padarę nusižengimų, toliau prašydami atsakyti į klausimus apie tų nusižengimų pobūdį. Anot Steiner ir Wooldredge (2009), oficialūs įrašai iš tikrųjų gali neatspindėti realios situacijos, nes daug ką lemia darbuotojų požiūris – kai kurie nusižengimai, kaip nepaklusnumas, nepagarba, gali būti vertinami labai subjektyviai. Dėl to, anot Steiner ir Wooldredge (2009), tą patį elgesį vienas pareigūnas gali vertinti kaip nusižengimą ir oficialiai jį registruoti, o kitas bus linkęs į tai pažiūrėti atlaidžiau. Kita vertus, vadovautis pačių nuteistųjų vertinimu irgi nėra pats geriausias variantas. Kaip nurodo Steiner ir Wooldredge (2009), rezultatai gali būti nepatikimi, nes tyrimo dalyviai vargiai atsimins praeity padarytus nusižengimus, jų pobūdį, duomenis iškreipys ir socialiai pageidautini atsakymai.

Tyrimuose sutinkamas įvairus nusižengimų skirstymas, kurį pasirenka patys tyrėjai, remdamiesi moksline literatūra arba vadovaudamiesi laisvės atėmimo įstaigos klasifikacija, jei tokia yra. Pavyzdžiui, Floridos valstijoje, JAV, esančiose laisvės atėmimo įstaigose nusižengimai skirstomi į dešimt smulkesnių tipų, iš kurių kiekvienas turi savo unikalų kodą. Šie tipai sudaro tris didesnes grupes: fizinė agresija, žodinė agresija ir neagresyvūs nusižengimai (Edens, Poythress, Norman, Liliefeld, & Patrick, 2008). Toks standartizavimas gali būti labai naudingas moksliniams tyrimams, nes visos valstijos duomenys turi vienodą klasifikaciją, tad gali būti lengviau apdorojami. Tačiau kartais mokslininkai, atlikdami tyrimus, atsirenka jiems aktualius nusižengimus arba kuria kitokias jų klasifikacijas. Pavyzdžiui, Morris (2016), analizuodamas nusižengimų laisvės atėmimo įstaigose riziką, vertino tik smurtinius nusižengimus, kuriuos jis apibrėžė kaip fizinį užpuolimą, nukreiptą į kitą nuteistąjį arba darbuotoją, kuris baigdavosi bent minimaliais sužeidimais. Iš tikrųjų, skirstymas į smurtinius ir nesmurtinius nusižengimus yra bene dažniausiai sutinkamas mokslinėje literatūroje (Griffin & Hepburn, 2012; Wooldredge & Steiner, 2015; Steiner & Wooldredge, 2009). Įprastai smurtiniais nusižengimais laikomas fizinis užpuolimas, sužalojimas, seksualinis išnaudojimas, įsivėlimas į muštynes, grasinimai, ginklo laikymas (Griffin & Hepburn, 2012; Wooldredge & Steiner, 2015; Steiner & Wooldredge, 2009; Kuanliang, Sorensen & Cunningham, 2008), o nesmurtiniais psichoaktyvių medžiagų vartojimas ir platinimas, kontrabanda, vagystės, bendros tvarkos nesilaikymas, nepaklusnumas (Griffin & Hepburn, 2012; Wooldredge & Steiner, 2015; Steiner & Wooldredge, 2009). Tačiau tokiam skirstymui reikia gana išsamios informacijos, tad pati klasifikacija gali priklausyti ir nuo to, kiek detaliai laisvės atėmimo įstaigos tokia informaciją pateikia.

Endrass, Rossegger, Urbaniok, Laubacher ir Vetter (2008) naudoja savo pačių kurtą klasifikaciją, remdamiesi registruotais laisvės atėmimo įstaigos duomenimis. Kiekvieną registruotą nusižengimą tyrėjai priskyrė vienai iš sukurtų kategorijų: konfliktas su įstaigos darbuotojais, neesminis nusižengimas be fizinės žalos, muštynių iniciavimas kaip reakcija į žodinį konfliktą (reaktyvi agresija), tyčinis smurto panaudojimas be išankstinio žodinio konflikto (instrumentinė agresija). Nors toks skirstymas gali suteikti daugiau informacijos apie nusižengimų ir skirtingų agresijos rūšių sąsajas (Endrass et al, 2008), kiekvieno nusižengimo peržiūrėjimas ir klasifikavimas greičiausiai yra įmanomas turint pakankamai informacijos ir esant ne itin dideliame tiriamųjų skaičiui.

Neretai tyrimuose vertinamas bendras nusižengimų skaičius, nes tokia informaciją iš laisvės atėmimo įstaigų gauti yra paprasčiausia ir ji mažiausiai veikiama tyrėjų interpretacijų (Steinke, 2001; Dagget & Camp, 2009; Berk, Krieglner & Baek, 2006; Lindsey, Mears, Cochran, Bales & Stults, 2015). Berk et al. (2006) savo tyrimui naudoja nepaprastai didelį kiekį duomenų – statistiniai duomenys gauti net iš 9662 nuteistųjų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę. Dėl tokios duomenų

gausos tyrėjai skaičiavimams naudoja bendrą nusižengimų skaičių, į kurį įeina užpuolimai, prekyba psichoaktyviomis medžiagomis, vagystės ir kiti nusižengimai (Berk et al., 2006). Lindsey et al. (2015) savo tyrime taip pat naudojo bendrą nusižengimų skaičių, tačiau pažymi, kad jų turimais duomenimis buvo fiksuoti šie nusižengimai: nepaklusnumas nurodymams, neleistinių daiktų laikymas, vidaus taisyklių pažeidimas, vagystė, smurtinis elgesys. Kadangi tyrime dalyvavo daugiau nei 30 000 nuteistųjų, koduoti ir grupuoti kiekvieno jų nusižengimus, atrodo, itin daug resursų reikalaujantis darbas. Taigi bendras nusižengimų skaičius tyrimuose gali būti naudojamas dėl patogumo, kai tyrimo dalyvių yra labai daug arba nusižengimai neklasifikuoti pačioje laisvės atėmimo įstaigoje. Taip pat bendras nusižengimų skaičius aktualus ieškant atsakymo į klausimą, kas lemia polinkį nusižengti apskritai, nedetalizuojant to nusižengimo pobūdžio.

Pasitaiko tyrimų, kuriuose sutinkamas ir kiek neįprastas nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje vertinimas. Brazao, Rijo, Salvador ir Pinto-Gouveia (2018) savo tyrime naudojo tik bendrą nusižengimų skaičių. Bet įdomu tai, kad papildomai tyrėjai (Brazao et al., 2018) įtraukė ir skaičių dienų, kurias nuteistasis praleido vienutėje, taip skirstydami tyrimo dalyvius į skirtingas pažeidėjų grupes. Siennick, Mears ir Bales (2012) taip pat savaip įvertino, kokius nusižengimus reiktų įtraukti į tyrimą. Tyrimo autoriai (Siennick et al., 2012) į analizę įtraukė tik tuos tiriamuosius, kurie nusižengdavo bent kartą į savaitę, akcentuodami ne nusižengimų skaičių, o dažnį. Walters ir Crawford (2014) panaudojo dar vieną nusižengimų vertinimą – tyrimo autoriai į skaičiavimus įtraukė ne patį nusižengimų skaičių, o tai, kiek laiko praėjo nuo laisvės atėmimo bausmės pradžios ir pirmojo nusižengimo. Nors tyrimu (Walters & Crawford, 2014) patvirtinamas nusižengimų prognostinis modelis, tokia klasifikacija gana neįprasta ir tyrimuose retai sutinkama.

Taigi nusižengimai laisvės atėmimo įstaigose ir jų skirstymas gali būti labai įvairūs. Visgi siekiant kuo patikimesnių rezultatų ir metodologinio skaidrumo bei remiantis kitų mokslininkų patirtimi (Steiner & Wooldredge, 2009; Houser & Belenko, 2015), šiame tyrime nusižengimais laikomas rašytinis oficialus pranešimas apie laisvės atėmimo įstaigos vidaus taisyklių ir/arba įstatymų pažeidimą.

1.2. IMPULSYVUMO SAMPRATA

Mokslininkai, nagrinėję ir kūrę asmenybės teorijas, impulsyvumą dažnai apibrėždavo kaip daugiaplanę savybę, kuriai priskirdavo įvairių bruožų: staigų veikimą, neapgalvojant pasekmių, naujų potyrių siekimą, polinkį rizikuoti, nuotykių troškimą, nepastovumą, negalėjimą susitelkti, greitą susidomėjimo praradimą (Cyders et al., 2007). Impulsyvumas laikomas asmens savybe, dėl kurios elgiamasi neatsakingai, neapgalvojant savo veiksmų, neįvertinant rizikos. Dažnai veiksmas yra staigus, „įkvėptas akimirkos“, netinkamas tai situacijai, tikėtina pasibaigiantis žala

aplinkiniams ar pačiam asmeniui (Patton, Stanford, & Barratt, 1995). Psichodinaminės teorijos šalininkai teigia, kad impulsyvumą lemia silpnos ego ir superego struktūros, kurios nesugeba tinkamai, socialiai priimtinais ir individui nežalingais būdais, suvaldyti ir išreikšti pasąmoninių impulsų, afektų ar konfliktų (Adler, 1979). Pasak biheviристų, kalbant apie impulsyvumą, nagrinėti reikia tik elgesį ir kaip jis susiformavo. Tuo tarpu kognityvinės teorijos atstovai įtraukia ir mąstymo procesus, emocijas kaip itin svarbius veiksnius, lemiančius impulsyvų elgesį (Stevens, 2017). Taigi priklausomai nuo autoriaus ir jų nagrinėjamos asmenybės teorijos, impulsyvumas gali turėti daugybę įvairių apibrėžimų.

Cloninger, Svrakic ir Przybeck (1993) manymu, impulsyvumas yra naujovių siekis. Tai yra fiziologiškai apspręsta automatinė žmogaus reakcija į naują stimulą, kuri atsiranda dar prieš sąmoningame lygmenyje, taigi asmens nėra įsisaugoninama arba valdoma. Anot autorių, žmogus tiesiog automatiškai paklūsta biologiškai apspręstoms tendencijoms. Tellegen (1985) impulsyvumą laikė vienu iš faktorių, kuris apibūdina, kaip intensyviai žmogus reaguos į emocinį stimulą. Taigi šią savybę taip pat siejo su aplinkos dirgikliais ir numanoma reakcija į tai. Bickel ir Marsch (2001) impulsyvumu laikė tendenciją atlygi už savo veiksmą gauti kuo greičiau, kad ir mažesnį, lyginant su rezultatais ilgalaikėje perspektyvoje. Pasak Hart et al. (1995), aukšto impulsyvumo asmenis labiau motyvuoja staigus laimėjimas, dėl ko potenciali žala tampa ne tokia svarbi. Buss ir Plomin (1975) impulsyvumą įtraukė į savo keturių faktorių modelį, kuriuo buvo bandoma apibūdinti žmogaus temperamentą. Mokslininkų teigimu, tai yra viena iš įgimtų savybių, kuri lemia tarpasmeninius skirtumus. Jų teigimu, impulsyvumą sudaro kelios dimensijos, kurių svarbiausia yra gebėjimas slopinti, t.y. kylančių impulsų valdymas. Kitos šios savybės sudedamosios dalys, anot autorių, yra polinkis svarstyti alternatyvas ir pasekmes, prieš priimant sprendimą, gebėjimas išlaikyti dėmesį ties viena užduotimi, net ir esant patraukliems trikdžiams. Eysenck, Pearson, Easting ir Allsop (1985) manė, kad impulsyvumą (angl. *impulsivity*) galima būtų skaidyti į dvi dalis: polinkį elgtis negalvojant, ignoruojant galimas pasekmes (angl. *impulsiveness*), ir polinkį rizikuoti, net esant akivaizdžiam pavojui (angl. *venturesomeness*). Abi šios dalys gali būti skirtingai išreikštos ir siejasi su skirtingomis asmens savybėmis – anot autorių (Eysenck et al., 1985), impulsyvus veikimas siejamas su ekstraversija, o polinkis rizikuoti su psichotizmu. Whiteside ir Lynam (2001) surinko labiausiai paplitusius instrumentus impulsyvumui vertinti ir atliko išsamią faktorinę analizę. Rezultatai leido iš skirtingų metodikų išskirti keturias pagrindines kategorijas, kuriomis būtų galima apibrėžti impulsyvumą: pojūčių siekimas (polinkis siekti naujos, jaudinančios veiklos), negebėjimas planuoti (polinkis veikti, to iš anksto neapgalvojant), atkaklumo trūkumas (sunkumai išlaikyti dėmesį ties konkrečia užduotimi) ir skubotumas (polinkis staigiai veikti, kaip atsakas į neigiamą aplinkos poveikį). Visgi toks bandymas išgryninti šį konstrukta neišvengė kritikos. Cyders et al. (2007) analizuodami impulsyvumą pastebėjo, kad teigiamas aplinkos

poveikis gali būti tiek pat svarbus impulsyviame elgesiu, kiek ir neigiamas. Itin stiprus teigiamas stimulus gali suklaidinti žmogų, dėl ko pasekmės gali atrodyti per daug optimistinės, gali būti ignoruojami prieštaringos informacijos šaltiniai, dėl ko sprendimas taip pat gali būti skubotas, neapgalvotas, taigi impulsyvus. Autorių atliktas tyrimas pagrindė hipotezę, kad reikalinga pridėti ir penktąją dimensiją prie impulsyvumo vertinimo – teigiamą skubotumą (polinkis staigiai veikti, kaip atsakas į teigiamą aplinkos poveikį, kuris sukuria itin stiprias teigiamas emocijas). Tokį modelį papildė ir Bousardt et al. (2017), dar sykį išryškindami, kad impulsyvumas negali būti aiškinamas vien tik elgesiu ar gebėjimu impulsus slopinti. Anot autorių, išgyvenamos emocijos, tiek teigiamos, tiek neigiamos, taip pat yra reikšmingos analizuojant impulsyvumą. Visgi Barratt (1994), kurio teorija ir matavimo instrumentai šiuo metu yra bene labiausiai paplitę tyrimuose, emocinį aspektą palieka nuošaly ir impulsyvumą vertina trimis aspektais. Barratt (1994) išskiria dėmesio impulsyvumą (negalėjimas susitelkti dėmesio, susikaupti), motorinį impulsyvumą (veikimas negalvojant) ir neplanavimo impulsyvumą (sunkumai planuoti ir detalai galvoti apie ateitį). Šis modelis susilaukia daug dėmesio, nes sėkmingai integruoja pažintinių funkcijų ir elgesio dalis. Barratt (1994) pateikta impulsyvumo samprata naudojama ir šiame darbe.

Akivaizdu, kad skirtingų krypčių tyrėjai akcentuodavo skirtingas impulsyvumo puses – vieni tai laikė tik atsaku į kilusias emocijas (Tellege, 1985), kiti analizavo kaip naujovių siekį (Cloninger et al., 1993) ar vieną iš kompleksinių asmenybės bruožų (Buss & Plomin, 1975). Daugelis impulsyvumą analizuoja kaip sudėtingą konstrukta, įtraukdami pažintines, elgesio ir emocines dalis (Bousardt et al., 2017; Patton et al., 1995; Cyders et al., 2007). Kadangi impulsyvumas yra plati, įvairialypė sąvoka, kai kurie autoriai pataria nenaudoti savo tyrimuose šios savybės kaip vientisos, o atskirai analizuoti jai būdingas dalis: planavimo trūkumą, pojūčių siekimą, skubotumą ir t.t. (Pearson, Guller, Birkley, & Smith, 2012).

Impulsyvumas kaip savybė būdinga visiems žmonėms. Nėra taip, kad žmogus ją turi arba ne (Bousardt et al., 2017). Taigi kyla klausimas, kiek ši savybė gali būti siejama su nauda, kiek su rizika, ir kur yra ta riba. Pasak Daruna ir Barnes (1993), impulsyvumas siejamas su prastai suvoktais, neapgalvotai išreikštais veiksmais ir polinkiais, kurie yra pernelyg rizikingi ar situacijai netinkami. O tokių veiksmų ir polinkių pasekmės įprastai taip pat yra nepageidaujamos. Taigi impulsyvumas vertinamas kaip savybė, kuri žmogui trukdo sėkmingai funkcionuoti. Dawe, Gullo ir Loxton (2004) impulsyvumą vertino kaip polinkį elgtis neapgalvotai, skubiai, nenumatant pasekmių ir kaip tai siejasi su elgesiu. Autoriaus teigimu, impulsyvumas yra žmogui nepalanki savybė, įvelianti jį į nemalonus, rizikingas situacijas. Tačiau tokiam požiūriui prieštarauja Jensen et al. (1997), teigdami, kad impulsyvumas yra greita organizmo reakcija į išorinius stimulus. Anot autorių, tai pranašumo suteikianti savybė, nes evoliuciškai greitis ir vikrumas padidina galimybę išlikti, apsisaugoti, gauti tai, ko reikia. Tam tikri impulsyvūs sprendimai yra neišvengiami ir, kaip

teigia Evenden (1999), yra svarbi gyvenimo dalis, atskleidžianti asmenybės įvairovę (1999). Impulsyvumas gali pasireikšti ir kasdienėse gyvenimo situacijose – vairuojant automobilį, sportuojant, priimant kasdienes sprendimus, kartais galimos net ir sėkmingos impulsyvumo pasekmės karjeroje, asmeniniame gyvenime (Evenden, 1999). Visgi tokiais atvejais labiau įprasta šią savybę vadinti spontaniškumu, drąsa, ryžtu (Darun & Barnes, as cited in Evenden, 1999). Dickman (1990), remdamasis šiais dviem skirtingais požiūriais, išskyrė impulsyvumą į dvi kategorijas: nenaudingą impulsyvumą (angl. *dysfunctional impulsivity*), t.y. polinkį veikti negalvojant ir dėl to sulaukiant nemalonumų; ir naudingą impulsyvumą (angl. *functional impulsivity*), t.y. polinkį veikti negalvojant, kai tai yra optimalus pasirinkimas. Taigi pati savybė, anot autorių (Evenden, 1999; Dickman, 1990) nėra teigiama ar neigiama savaime – tai priklauso nuo situacijos ir veiksmo pasekmių. Remiantis Stewart ir Mohr (2018) požiūriu, impulsyvumas, polinkis rizikuoti, imtis veiklos per daug negalvojant, pojūčių siekimas yra žmogaus stiprybė, be kurios neišsiverčiama tokiose srityse, kur reikia daug improvizacijos. Visgi klinikiu požiūriu, impulsyvumas dažniausiai vertinamas kaip rizikos veiksnys ir patenka į daugelio sutrikimų aprašą („Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th edition”, 2013): ribinės asmenybės sutrikimo, parafilijų, elgesio, valgymo, nuotaikos sutrikimų, piromanijos ir t.t. Nepaisant bandymų akcentuoti impulsyvaus elgesio pranašumą (Jensen et al., 1997), ši savybė dažniausiai siejama su kontrolės, sutelktumo, apmąstymo trūkumu ir, svarbiausia, su pačiam asmeniui ir aplinkiniams rizikingais ar žalingais rezultatais (Hollander & Rosen, 2000).

1.3. SOCIALINĖS PARAMOS SAMPRATA

Socialinė parama dažnai įvardijama kaip viena iš svarbiausių naudų, kurią gauname iš socialinių ryšių, ir kuri reikšmingai susijusi su asmens gerove, sėkmingu funkcionavimu ir net gyvenimo vertinimu bei laimės suvokimu (Krok, 2016). Socialinės paramos samprata bėgant laikui kito, buvo pildoma. 1981 m. Pearlin, Menaghan, Lieberman ir Mullan socialinę paramą įvardijo kaip pagalbą, kuri suteikia teigiamą patirtį ir padeda sumažinti neigiamus išgyvenimus, stresą, didina pasitikėjimą savimi ir stiprina jausmą, kad nesi bejėgis, gali kontroliuoti aplinką. Vėliau šią sampratą papildė Shumaker ir Brownell (1984), kurie teigė, kad socialinė parama yra išteklių paskirstymas tarp tiekėjo ir gavėjo, kada tiekėjas skiria savo išteklius gavėjui, kad pagerintų pastarojo būseną. Thoits (1986) socialinę paramą įvardijo taip pat kaip vienakryptę pagalbą, kurią tiekėjas skiria gavėjui, kad padėtų jam sunkiu metu. Ystgaard, Tambs ir Dalgard (1999), Arnberg, Hultman, Michel ir Ludin (2012) papildė, jog socialinė parama yra ne tik momentinė pagalba, bet ir apsauginis veiksnys nuo žalingo streso poveikio. Holt-Lunstad ir Uchino (2015) teigimu, socialinė parama yra svarbus dėmuo, siekiant gyventi ilgą, sveiką ir laimingą gyvenimą. Lakey ir Orehek

(2011) taip pat akcentuoja socialinės paramos teigiamą poveikį asmens psichinei sveikatai. Pasak teorijos autorių, socialinė parama mums padeda išmokti reguliuoti savo emocijas, mintis ir veiksmus, nes būtent to mokomės per kasdienes situacijas ir pokalbius. Uchino (2009) pabrėžia, kad socialinė parama yra būtina visą žmogaus gyvenimą – ankstyvame amžiuje kuriamas saugus ryšys su vaiku formuoja jo būsimus streso įveikos mechanizmus, o ir vėliau gyvenime socialinė parama yra pagalba įveikiant kasdienes problemas ir nepakeičiama krizinėse situacijose. Anot Uchino (2009) socialinės paramos svarbai vertinti reikalingas holistinis požiūris, nes neįmanoma jos vaidmens įvertinti tik tam tikrose situacijose. Tai yra labai svarbi asmenybės vystymosi dalis, kuri žmogų lydi visą gyvenimą, įvairiose jam svarbiose situacijose. Delahooke (2017) kalbėdama apie socialinės paramos trūkumą pabrėžia, kad dažniausiai tai pasireiškia maištingu, agresyviu, pavojingu, socialiai nepageidaujamu elgesiu. Socialinė parama, pasak Delahooke (2017), yra vienas esminių komponentų, kuris padeda kurti saugius ryšius, aplinką suvokti kaip negrėsmingą, priimančią, tokią, kurioje galima išreikšti savo jausmus ir mintis, dar nepaverčiant jų destruktivių elgesiu. Remiantis Delahooke (2017) teorija, socialinė parama nėra viena apsauginis veiksnys – tai tarsi sveikos asmenybės statybinė medžiaga.

Socialinės paramos samprata yra plati ir daugialypė, dėl to įprastai tyrimuose nėra vieno apibrėžimo. Tyrimuose sutinkamos įvairios šio kintamojo klasifikacijos: formalioji socialinė parama (profesionali priežiūra), neformalioji (draugų, šeimos, neprofesionalų parama), struktūrinė (priklausymas įvairioms socialinėms grupėms), emocinė (parama, orientuota į žmogaus emocinę gerovę), suvokiama, gaunama socialinė parama (Karlin, Weil, & Floren, 2016) ir t.t. Tyrimuose, kurie atliekami su nuteistųjų populiacija, kaip ir šiame darbe, įprastai socialinė parama skirstoma į objektyviąją ir subjektyviąją suvokiama socialinę paramą (Day et al., 2014). Objektyvioji socialinė parama apima išorinius rodiklius, kuriuos objektyviai ir kiekybiškai galima pamatuoti. Pavyzdžiui, tai gali būti registruotas šeimos narių lankymasis pataisos namuose (lanko arba ne), kas lanko, kaip dažnai, bendravimo dažnis su artimaisiais telefonu, paštu ir kitomis leistinomis susisiekimo priemonėmis, šeiminis statusas. Subjektyviai suvokiama socialinė parama yra tai, kaip pats žmogus vertina ryšį su aplinka, t.y. kiek, jo pajautimu, gauna palaikymo iš aplinkos, kiek emociškai artimi ir svarbūs tie ryšiai yra, ar asmuo *jaučiasi* priklausantis socialinei grupei, ar *jaučia*, jog gali tikėtis pagalbos reikiamu metu, ar yra gerbiamas ir reikalingas kitam žmogui (Weiss, 1974; Russell & Cutrona, 1984). Weiss (1974) socialinę paramą nagrinėja kaip sąveiką, nes kalbama ne vien tik apie paramos gavimą, bet apie įsitraukimą į šį procesą, t.y. reikšminga ne vien tai, ką asmuo gauna, bet ir tai, kad pats jaučiasi svarbus, turintis, kuo pasirūpinti. Weiss (1974) išskyrė šešias esmines dalis:

1. Prieraišumas (angl. *attachment*) – tai emocinė parama, gaunama iš artimųjų, šeimos narių, draugų;
2. Socialinė integracija (angl. *social integration*) – tai jausmas, kad asmuo priklauso grupei, su kuria jį sieja bendri interesai;
3. Galimybė rūpintis kitais (angl. *opportunity for nurturance*) – tai jausmas, kad asmuo yra atsakingas ir gali rūpintis kitais;
4. Vertės patvirtinimas (angl. *reassurance of worth*) – tai asmens įgūdžių ir kompetencijos pripažinimas iš kitų žmonių;
5. Patikima bendrystė (angl. *reliable alliance*) – tai patikimi socialiniai ryšiai, kurie užtikrina pagalbą reikiamu metu;
6. Pagalba (angl. *guidance*) – tai patarimai ar svarbi informacija, gaunama iš artimų žmonių.

Remiantis Weiss (1979) teorija, kiekviena socialinės paramos dalis kyla iš ryšių su kitais žmonėmis. Pakanka būti užmezgus artimą ryšį bent su vienu žmogumi, kad būtų gauti visi šie šeši socialinės paramos dėmenys. O tai, anot Weiss (1974), yra būtina, nes jei bent kurios socialinės paramos dalies trūksta, asmuo išgyvena socialinę ir/ar emocinę atskirtį. Pasak Weiss (1974), tai ypač aktualu, kai asmuo susiduria su kritinėmis, gyvenimą keičiančiomis patirtimis.

Socialinės paramos skirstymas atsirado ne veltui, nes tyrimų rezultatai rodo, kad objektyviosios socialinės paramos poveikis nėra tapatus subjektyviai suvokiamai paramai. Pettus, Doherty ir Veeh (2017) analizavo, kokią socialinę paramą gauna įkalinti jaunuoliai. Rezultatai rodo, kad objektyviąją paramą gaunantys nuteistieji (juos lankė tėvai, kartu dalyvavo teismo procese, padėjo finansiškai), nebūtinai subjektyviai *jausdavo* gaunantys palaikymą iš aplinkos. Kaip teigia tyrimo autoriai (Pettus et al., 2017), nuteistiesiems itin svarbus teigiamas, stabilus palaikymas iš aplinkos. Ir nors objektyvūs rodikliai indikuoja, kad nuteistieji socialinę paramą gauna, subjektyviai palaikymo iš aplinkos nejaučia. Toks skirtumas, manoma, atsiranda dėl to, kad nuteistų jaunuolių tėvai galimai buvo valdingi, kritiški, linkę kaltinti. Taigi nepaisant to, kiek kartų nuteistieji buvo lankomi ir kokios pagalbos sulaukdavo, jiems trūkdavo subjektyviai juntamo emocinio palaikymo. Tokiai idėjai antrina ir Boren (2013), teigdamas, kad socialinė parama gali susilaukti ir neigiamos gavėjo reakcijos. Anot autoriaus, jei bendraujant dažnai akcentuojamos neigiamos asmens savybės, daug kalbama apie problemas, tokie santykiai suvokiami kaip nemalonūs ir nenaudingi. Taigi vertinant objektyviąją socialinę paramą (pavyzdžiui, registruotus artimųjų apsilankymus) ir suvokiamą subjektyviai, rezultatai gali stipriai skirtis, nes nėra aišku, kokio pobūdžio pokalbiai per tuos susitikimus vyksta ir kaip juos priima pats nuteistasis.

Colvin, Cullen ir Vander Ven (2002) pabrėžia, kad socialinės paramos pastovumas yra labai svarbus. Dažni ir pastovūs artimųjų apsilankymai, pokalbiai su jais ugdo pasitikėjimo jausmą, pareigingumą, atsakomybę prieš kitus asmenis ir institucijas. Tyrimo autoriai (Colvin et al., 2002) teigia, kad pastovi socialinė parama didina asmens savikontrolę, padeda reguliuoti pykčio priepuolius ir sumažina nusikalstamo elgesio tikimybę. Priešingai, jei asmuo socialinį palaikymą gauna nereguliariai, jis jaučiasi nereikalingas, jam atrodo, kad nėra, kuo pasitikėti, o tokie įsitikinimai didina nusikalstamo elgesio riziką (Colvin et al., 2002). Tačiau šia tema yra ir kontraversiški tyrimai. Vienas tokių Silverstein, Chen ir Heller (1996) atliktas tyrimas, parodęs, jog per didelė socialinė parama kaip tik skatina priklausomybę nuo kito žmogaus, mažina paties asmens funkcionalumą, atsakomybę už savo gerovę. Skirtingą socialinės paramos poveikį akcentuoja ir Cohen (2004), tvirtindamas, jog išitraukimas iš socialinius ryšius savaime dar nėra teigiama socialinė parama. Jei ryšys nėra saugus, jis lydimas streso, nuolatinių konfliktų, užgauliojimų ir t.t., rezultatas gali būti priešingas. Kokybės, o ne kiekybės svarbą taip pat pabrėžia ir Nahid ir Sarkis (1994), kurių tyrimo rezultatai rodo, kad kokybiškas ryšys yra stipriau susijęs su gera savijauta, nei tų ryšių kiekis. Taigi ne visi santykiai gali būti laikomi socialine parama, o ir socialinės paramos poveikis yra daugialypis, dėl ko svarbu tęsti tyrimus šioje srityje.

Tyrimai rodo, kad skirtingo amžiaus ir statuso suaugusieji gauna skirtingą socialinę paramą. Didesnį palaikymą ir išitraukimą iš socialinius ryšius gauna jaunesni, geriau išsilavinę, turintys aukštesnį socialinį statusą, taip pat vedę, turintys antras puses, šeimą. O vyresni, žemesnio išsilavinimo ir socialinio sluoksniu atstovai, neturintys artimųjų, šeimos, sulaukia menkesnės socialinės paramos, nors, paradoksaliai, kaip tik yra rizikos zonoje, kada tos paramos labiausia reikia (Melchiorre et al., 2013). Kalbėdamas apie demografinius skirtumus, Rueda ir Perez-Garcia (2006) savo tyrime teigia, kad vyrai socialinės paramos gauna mažiau, tačiau jiems ji turi didesnį poveikį nei moterims. Tyrimo autorės, aiškindamos tokius rezultatus, remiasi tuo, jog moterims yra labai svarbi santykių kokybė, dėl ko socialinei paramai keliami aukštesni reikalavimai. Vyrai, kita vertus, taiko žemesnius standartus, dėl ko labiau jaučia teigiamą socialinės paramos poveikį.

Taigi apibendrinant, socialinė parama suprantama ir vertinama gali būti labai įvairiai. Objektyvūs socialinės paramos rodikliai nebūtinai sutampa su subjektyviai suvokiamu tos paramos poveikiu. Taigi socialinės paramos nauda ir apsauginis poveikis gali skirtis priklausomai nuo to, kaip tą socialinę paramą vertinsime. Tačiau nepaisant to, kad socialinės paramos samprata yra daugialypė, daugybė tyrimų liudija, kad tai žmogui yra svarbus ir naudingas veiksnys.

1.4. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE IR IMPULSYVUMO SĄSAJOS

Įprasta manyti, jog geriausias kriterijus, pagal kurį galima vertinti nuteistojo elgesio riziką, yra jo elgesys praeityje (Cunningham & Sorensen, 2007; Thomson, Towl, & Centifanti 2016). Tačiau remiantis Komarovskaya, Loper ir Warren (2007) tyrimo rezultatais, bendras impulsyvumo įvertis buvo stipresnis nusižengimų prediktorius nei nusikaltimas, už kurį asmuo buvo įkalinamas. Taigi panašu, kad impulsyvumo vertinimas galėtų papildyti elgesio rizikos vertinimą. Vertinant šios savybės ir nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje sąsajas, tyrimuose impulsyvumas yra įvardijamas kaip rizikos faktorius (James & Seager, 2016; Gonzalez, Gudjonsson, Wells & Young, 2016). T.y. teigiama, kad kuo asmuo impulsyvesnis, tuo labiau tikėtina, jog daugiau nusižengimų padarys. Visgi randama ir kontraversišku tyrimų rezultatų, kada ryšys tarp impulsyvumo ir nusižengimų yra labai silpnas (Mooney et al., 2008; James & Seager, 2006) arba visai nereikšmingas (Kerley, Hochstetler & Copes, 2009). Manoma, jog rezultatai išsiskiria, kuomet vertinamas ne bendras impulsyvumo įvertis, o atskiros jo dalys (Komarovskaya et al., 2007). Taip pat tyrimų rezultatai gali priklausyti ir nuo to, kokie nusižengimai yra vertinami (Kerley et al., 2009) bei kokia metodologija tam naudojama (Walters, 2006).

Pasak Komarovskaya et al. (2007), impulsyvumas yra itin svarbi nuteistojo savybė, kuri gali padėti numatyti jo nusižengimus laisvės atėmimo įstaigoje, ir yra ypač stipriai susijusi su *sunkiais nusižengimais* (agresija prieš kitus nuteistuosius, smurtas, užpuolimai ir pan.). Autoriai, remdamiesi Patton et al. (1995) impulsyvumo samprata, teigia radę reikšmingus ryšius tarp nusižengimų ir dėmesio (negebėjimas susikaupti) bei neplanavimo (negebėjimas numatyti pasekmių) impulsyvumo. Tačiau ryšys tarp nusižengimų ir motorinio (veikimas negalvojant) impulsyvumo buvo nereikšmingas. O tai šiek tiek stebina, mat iki tol buvo manyta, jog motorinis impulsyvumas kaip tik labiausiai susijęs su nusižengimais, ypač sunkiais (Komarovskaya et al., 2007).

James ir Seager (2006) vertino smurtinių nusižengimų tikimybę, į modelį įtraukdami ir impulsyvumą. Rezultatai rodo, jog impulsyvumas vos pasiekia statistinį reikšmingumą ir prognozuojant elgesį prisideda tik nedidele dalimi, paaiškindamas 7-9 % smurtinių nusižengimų sklaidos. Visgi autoriai impulsyvumo vaidmenį savo modelyje gana remdamiesi tuo, jog statistinis reikšmingumas yra imties dydžio funkcija, tad tikėtina, jog rezultatai lūkesčių nepateisino vien dėl labai mažos imties (James & Seager, 2006). Visgi hipotezė nepasitvirtino ir Kerley et al. (2009) atliktame tyrime, nors imtis ir buvo kelis kartus didesnė nei James ir Seager (2006). Kerley et al. (2009) siekė patikrinti nusižengimų prognostinį modelį, skaičiuodami tik sunkius nusižengimus laisvės atėmimo įstaigoje: fizinius kito asmens sužalojimus, užpuolimus ir ginklo laikymą. Rezultatų analizei buvo naudojamas bendras impulsyvumo įvertis. Įdomu tai, jog impulsyvumas buvo reikšmingai susijęs su smurtiniu elgesiu prieš įkalinimą, tačiau neturėjo prognostinės galios,

vertinant nusižengimus laisvės atėmimo įstaigoje. Tyrimo autoriai (Kerley et al., 2009) mano, kad tokius rezultatus gavo dėl to, kad pasirinko vertinti tik gana sunkius nusižengimus.

Mooney et al. (2008) vertino nesmurtinių nusižengimų sąsajas su impulsyvumu. Sudarytas prognostinis modelis buvo statistiškai reikšmingas ir paaiškino net 46 % nusižengimų sklaidos. Tačiau impulsyvumas šiame modelyje nebuvo svariausias kintamasis. Nors impulsyvumo svoris, prognozuojant nusižengimus, ir buvo statistiškai reikšmingas, tačiau ši savybė paaiškino vos 7 % nusižengimų sklaidos.

Pasak Gonzalez et al. (2016), tokios nepastovios impulsyvumo ir nusižengimų sąsajos gali būti dėl to, kad vertinami skirtingo tipo nusižengimai. Anot mokslininkų (Gonzales et al., 2016), laisvės atėmimo įstaigose įprasta nusižengimus skirstyti į smurtinius ir nesmurtinius. Jeigu į tyrimą bus įtraukiami tik tie smurtiniai nusižengimai, kurie į reaktyvūs (t.y. kaip atsakas į numanomą grėsmę ir aplinkos), impulsyvumas bus reikšmingas ir svarbus tokio elgesio prediktorius. Kitaip sakant, Gonzalez et al. (2016) teigia, jog impulsyvumas didina nusižengimų tikimybe tada, kai nusižengimas yra kaip impulsyvaus asmens reakcija, atsakas, o ne paties inicijuotas veiksmas. Tačiau tokių prielaidų nepatvirtina Thomson et al. (2016) atliktas tyrimas. Mokslininkai suskirstė nusižengimus į smurtinius (grasinimai, fizinė žala, pasikėsinimas padaryti fizinę žalą) ir nesmurtinius (likę nusižengimai). Ryšys tarp impulsyvumo ir smurtinių nusižengimų reikšmingas nebuvo. Statistiškai reikšmingos sąsajos rastos tarp bendro impulsyvumo įverčio ir nesmurtinių nusižengimų. Tačiau prognostiniame modelyje (Thomson et al., 2016) impulsyvumas nebuvo svariausias kriterijus. Kaip teigia tyrimo autoriai (Thomson et al., 2016), impulsyvumas labiau sietinas su taisyklių nepaisymu, negalvojimu apie pasekmes, tad gali padėti prognozuoti nesmurtinius nusižengimus. O smurtiniams nusižengimams prognozuoti vien impulsyvumo neužtenka, nes tai apima daugiau svarbesnių kriterijų, kaip asmens empatijos trūkumas, žiaurumas, polinkis į agresiją ir pan.

Kai kurių tyrimų išvadose galime rasti patvirtintas impulsyvumo ir nusižengimų sąsajas, tačiau svarbu įvertinti ir tai, kokia metodologija tyrime buvo naudojama. Walters (2006), sudarydamas prognostinį nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje modelį, pažymi, kad impulsyvumas yra svarbus faktorius, kuris gali prisidėti tiek prie smurtinių (užpuolimas, muštynės, grasinimas), tiek prie nesmurtinių nusižengimų. Tačiau Walters (2006) impulsyvumu laiko vieną iš PICTS skalės sudedamųjų dalių, kuri skirta vertinti kriminaliniam mąstymui (Walters, 1995). Naudotos subskalės (angl. *cut-off*) aukšti įverčiai rodo žemą frustracijos toleranciją, o žemi įverčiai rodo gerus emocinius streso įveikos įgūdžius. Taigi išvada apie impulsyvumo ir nusižengimų sąsajas yra daugiau išvestinis dalykas, nes impulsyvumas kaip kintamasis tiesiogiai nebuvo matuojamas. Taylor, Kemper ir Kistner (2007) teigimu, impulsyvumas yra reikšmingas, prognozuojant tokius nusižengimus, kaip muštynės, savęs ir kitų žalojimas, privalomų pareigų

nevykdydamas. Visgi Taylor et al. (2007) pastebi, kad nors impulsyvumas ir pasiekia statistinį reikšmingumą, tyrimo rezultatai rodo, jog ši savybė persidengia su depresija, ribinės asmenybės bruožais, emociniu nestabilumu, neigiamu požiūriu į save ir suicidinėmis tendencijomis. Taigi, pasak tyrėjų (Taylor et al., 2007), matuodami impulsyvumo ir nusižengimų sąsajas, galimai neįvertiname kitų svarbių faktorių įtakos.

Goncalves, Goncalves, Martin ir Dirkzwager (2014) atitraukia nuo pavienių tyrimų ir bando impulsyvumo ir nusižengimų laisvės atėmimo įstaigose sąsajas analizuoti plačiau. Mokslininkai atliko 90-ties tyrimų ir 1815 koreliacijų metaanalizę. Šio išsamaus tyrimo rezultatai rodo, jog impulsyvumą ir nusižengimus siejančių ryšių efekto dydis yra reikšmingas ir tik labai nežymiai nusileidžia agresyvumui (agresyvumas $r=0,20$, impulsyvumas $r=0,19$, $p<0,01$). Deja mokslininkai (Goncalves et al., 2014) neišskiria nusižengimų tipų, o imą bendrą jų skaičių, tad nėra informacijos apie tai, kokie nusižengimai buvo fiksuoti. Visgi tokios didelės apimties duomenų analizės rezultatai skatina toliau tyrinėti impulsyvumo ir nusižengimų sąsajas.

Taigi impulsyvumo ir nusižengimus laisvės atėmimo įstaigose sąsajos išlieka neaiškios. Vienu mokslininkų teigimu, šiuos kintamuosius sieja glaudus ryšys, o impulsyvumas yra svarbus prognozuojant nusižengimus (Komarovskaya et al., 2007; Gonzalez et al., 2016), tačiau kiti mokslininkai aptinka tik gerokai silpnesnes sąsajas (James & Seager, 2006; Mooney et al., 2008) arba neaptinka jų visai (Kerley et al., 2009).

1.5. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE IR SOCIALINĖS PARAMOS SĄSAJOS

Nemažai tyrimų akcentuoja, jog socialinė parama yra apsauginis veiksnys stresinėse situacijose (Ystgaard et al., 1999; Arnberg et al., 2012), didina elgesio kontrolę, mažina pykčio priepuolius ir nusikaltimų tikimybę (Colvin et al., 2002). Pettus et al. (2017) ir Cohen (2004) papildoma, kad socialinės paramos naudos priklauso nuo teikiamos paramos pastovumo ir subjektyviai suvokiamos naudos, t.y. svarbu ne vien tai, kokį palaikymą asmuo gauna, bet kaip jis dėl to jaučiasi. Visgi laisvės atėmimo įstaigose atlikti tyrimų rezultatai kontraversiški – vieni tyrimai randa ryšį tarp visų nusižengimų laisvės atėmimo įstaigose (Day, Brauer, & Butler, 2014), kiti tik tarp dalies nusižengimų (Chen, Lai, & Lin, 2013), kai kurie tyrimai tokio ryšio nepatvirtina visai (Lahm, 2007).

Liu ir Chui (2013) atliktas tyrimas atskleidžia, jog nuteistiems asmenims šeimos, draugų ir antrų pusių parama (emocinis palaikymas, apsilankymai) ir itin svarbūs. Akcentuojama, kad emocinė parama tyrimo dalyviams buvo vertingesnė už objektyviają, kaip registruotus nuteistųjų lankymus (Liu & Chui, 2013). Nors pastarosios reikšmės taip pat negalima nuvertinti. Jiang ir Winfree (2006) savo tyrime nagrinėjo objektyviosios socialinės paramos sąsajas su nusižengimais

laisvės atėmimo įstaigoje. Socialinės paramos kintamaisiais tyrime buvo vedybinis statusas, vaikų turėjimas, bendravimas su vaikais telefonu ir bendravimas su vaikais laiškais. Rezultatai rodo, kad šeiminis statusas buvo svariausias kriterijus šiame modelyje, t.y. vedę nuteistieji net 23 % buvo mažiau linkę nusižengti laisvės atėmimo įstaigoje, nei nevedę (Jiang & Winfree, 2006). Įdomu tai, kad šis kriterijus tokį reikšmingumą pasiekė tik vyrų imtyje. Tiriant įkalintų moterų imtį, šeiminis statusas statistiškai reikšmingas nebuvo (Jiang & Winfree, 2006). Tačiau tiek vyrams, tiek moterims reikšmingi buvo pokalbiai su vaikais telefonu. Įvertinus šio kintamojo sąsajas su nusižengimais, paaiškėjo, kad bendravimas su vaikais telefonu 27 % mažiną moterų ir 18 % vyrų nusižengimų tikimybę.

Lahm (2007) tyrimo rezultatai verčia sudvejoti, jog socialinė parama yra universalus apsauginis veiksnys. Lahm (2007) socialine parama laikė registruotus vizitus, o nusižengimais – kito nuteistojo užpuolimus. Daugiau nei 30 laisvės atėmimo įstaigų pateikti duomenys, rodo, jog įkalintų asmenų lankymas nebuvo reikšmingas nusižengimų prediktorius. Didžiausią svorį ir prognostinę galią šiame modelyje turėjo agresija. Tokie rezultatai primena Boren (2013) išvalgas, kad ne viskas, ką laikome socialine parama savaime duoda teigiamų rezultatų. Už patį apsilankymą ne mažiau svarbus jo turinys, kokio pobūdžio pokalbiai tuo metu vyksta (Boren, 2013). Kaip rašė ir Pettus et al. (2017), svarbūs ne tik objektyvūs paramos rodikliai, bet ir subjektyvus jos vertinimas.

Day et al. (2014) vyrų kalėjimuose vertino smurtinių nusižengimų (grasinimas ir kito sužalojimas) ir individualių tvarkos pažeidimų (atsisakymas dirbti, bado streikas) ryšius su socialine parama (bendravimas su įkalinimo įstaigos darbuotojais, bendravimas laiškais, telefonu, vizitų metu, ryšiai su artimaisiais ir dalyvavimas įvairiose programose). Rezultatai rodo, kad tie nuteistieji, kurie santykius su darbuotojais vertino kaip sąžiningus ir pagarbius, buvo linkę mažiau nusižengti. Įdomu tai, kad santykių su darbuotojais ryšys yra stipresnis su smurtiniais nusižengimais nei su individualiais tvarkos pažeidimais (Day et al., 2014). Tačiau bendravimas su artimaisiais ir dalyvavimas įvairiose programose nebuvo reikšmingai siejamas nė su smurtiniais nusižengimais, nė su individualiais tvarkos pažeidimais (Day et al., 2014). Kitokius rezultatus gauna Chen et al., (2013), atlikę tyrimą moterų kalėjime. Vertinat bendrą nusižengimų skaičių, rezultatai rodo, kad tiek subjektyvi socialinė parama (emociškai palaikantys santykiai su artimaisiais), tiek objektyvioji socialinė parama (šeiminis statusas, ar turi vaikų) reikšmingai prognozavo nusižengimus. Moterys, kurios jautė didesnę palaikymą ir artimųjų, kurios yra/buvo ištekėjusios ir turi vaikų, yra mažiau linkusios nusižengti. Įdomu tai, kad šiame prognostiniame modelyje šeiminis statusas ir vaikų turėjimas buvo stipresni prediktoriai nei artimųjų palaikymas (Chen et al., 2013).

Damboeanu ir Nieuwbeerta (2015) vertino, ar yra ryšys tarp nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje ir suvokiamo palaikymo, kurį gauna iš laisvės atėmimo įstaigos darbuotojų, bei šeimyninio statuso (vedę/turi antrą pusę, vaikų). Rezultatai rodo, kad bendras nusižengimų skaičius reikšmingai

siejasi su šeimyniniu statusu – vedę/turintys antrą pusę ir turintys vaikų buvo mažiau linkę nusižengti. Tačiau kone dvigubai stipresnis ryšys yra tarp bendro nusižengimų skaičiaus ir palaikymo, kurį gauna iš darbuotojų. Kuo su nuteistaisiais buvo bendraujama šturksčiau, tuo daugiau nusižengimų užfiksuota (Damboeanu & Nieuwbeerta, 2015).

Nemažai tokių tyrimų, kurių rezultatai rodo, jog socialinė parama gali būti siejama su laisvės atėmimo įstaigos vidinių taisyklių laikymusi ir mažesniu nusižengimų skaičiumi (Day et al., 2014; Jiang & Winfree, 2006; Damboeanu & Nieuwbeerta, 2015). Tačiau socialinė parama gali būti juntama ir iš tokių asmenų ar jų grupių, kurios sunkiai gali būti siejamos su taisyklių paisymu ir nusižengimų vengimu. Viena dažniausių laisvės atėmimo įstaigų problemų yra subkultūrų formavimasis (Bandzevičienė, 2009). Tokios grupuotės laisvės atėmimo įstaigose siejamos su įvairaus pobūdžio nusižengimais – užpuolimais, grasinimais, vidaus tvarkos nepaisymu, psichoaktyvių medžiagų vartojimu ir platinimu. Remiantis Vaičiūnienės ir Tereškino (2017) atliktu tyrimu, pačioje subkultūroje vyrauja aiški bausmių sistema, nurodanti, kas laukia nepaklusus vidiniam kodeksui. Priklausomai nuo subkultūrų tipo, vidiniai kodeksai dažniausiai reikalauja visais būdais vengti darbo laisvės atėmimo įstaigoje, nes tai laikoma negarbinga veikla, neužmegzti ryšių su įstaigos darbuotojais, juo labiau nesibičiuliauti su jais, skatinama nepaklusti administracijai, rodyti darbuotojams nepagarbą. Taigi kyla klausimas, ar socialinė parama, gaunama iš kitų grupuotės narių, gali būti kaip apsauginis veiksnys, vertinant nusižengimus laisvės atėmimo įstaigoje.

Apibendrinant, nors socialinė parama daugeliu atveju įvardijama kaip apsauginis veiksnys, tyrimų rezultatai nėra vienareikšmiai. Tai skatina toliau analizuoti nusižengimų ir socialinės paramos sąsajas, atsižvelgiant į tai, kad socialinė parama gali būti įvairių tipų ir dėl to turėti skirtingą poveikį.

1.6. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE IR DEMOGRAFINIŲ KINTAMŲJŲ SĄSAJOS

Įprastai tyrimuose, kurie nagrinėja nusižengimus laisvės atėmimo įstaigoje lemiančius veiksnius, papildomai į analizę įtraukiami ir demografiniai kintamieji. Dažniausiai tai būna nuteistojo amžius (Rocheleau, 2015; Steiner & Wooldredge, 2009; Steiner & Wooldredge, 2008; Damboeanu & Nieuwbeerta, 2016; Tewksbury et al., 2014), paskirtos bausmės dydis (Steiner & Wooldredge, 2008), kiek laiko jau atlieka bausmę (Rocheleau, 2015; Damboeanu ir Nieuwbeerta, 2016; Tewksbury et al., 2014), kelintą kartą baustas laisvės atėmimo bausme (Tewksbury et al., 2014). Amžius ir nusižengimų sąsajos tyrimuose įprastai yra vieningos – kuo nuteistasis jaunesnis,

tuo daugiau nusižengimų yra padaręs. Tai patvirtina ir Lietuvos laisvės atėmimo įstaigose atliktas Laurinaitytės, Laurinavičiaus ir Ustinavičiūtės (2017) tyrimas. Tačiau su kitais demografiniais kintamaisiais nusižengimų sąsajos yra prieštaringos. Pavyzdžiui, remiantis Steiner ir Wooldredge (2008, 2009) tyrimų rezultatais, paskirtos bausmės dydis neigiamai susijęs su nusižengimais, t.y. kuo paskirta laisvės atėmimo bausmė yra trumpesnė, tuo daugiau nusižengimų tiriamasis būna padaręs. Tačiau Laurinaitytės et al. (2017) tyrimo rezultatai tokiu skirtumu nepatvirtina. Steiner ir Wooldredge (2008, 2009) teigia, jog nuteistųjų nusižengimų skaičius susijęs ir su tuo, kelintą kartą laisvės atėmimo bausmę tiriamasis atlieka. Steiner ir Wooldredge (2008, 2009) tyrimų rezultatai rodo, kad daugiau nusižengimų padaro tie tiriamieji, kurie laisvės atėmimo bausmę atlieka nebe pirmą kartą. Tačiau Tewksbury et al. (2014) tyrimo rezultatai tokių skirtumų nepatvirtina. Taigi nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje ir demografinių kintamųjų sąsajos nevienareikšmės, dėl to yra papildomai analizuojamos ir šiame tyrime.

1.7. IMPULSYVUMO IR SOCIALINĖS PARAMOS SĄSAJOS

Įprastai tyrimuose impulsyvumas įvardijamas kaip rizikos veiksnys, o socialinė parama kaip apsauginis veiksnys, kartu akcentuojant, jog impulsyviems asmenims būdingi skurdesni socialiniai ryšiai, jie gauna mažiau socialinės paramos (Kurtz & Zavala, 2016; Burnell & Kuther, 2016; Evenden, 1999; Reyna & Farley, 2006). Tačiau tokia impulsyvumo ir socialinės paramos sąsaja ne visada pasitvirtina, nes kai kurie tyrimai įtraukia galimai ryšį moderuojantį faktorių (Kasmaei & Asghari, 2017), kiti nagrinėja tik tas populiacijas, kurioms būdinga ryški asmenybės ar elgesio patologija, o kartais rezultatai priklauso ir nuo to, kokio pobūdžio socialinė parama yra vertinama (Kurtz & Zavala, 2016; Burnell & Kuther, 2016).

Kasmaei ir Asghari (2017) teigia, jog impulsyvūs asmenys nepaklūsta tam tikroms socialinėms taisyklėms, bendraudami su kitais. Impulsyvūs asmenys linkę pertraukti kitus, jiems sunku sulaukti savo eilės, dėl ko jų elgesys gali būti užgožiantis, nemalonus ir atstumiantis. Aplinkiniai tokį elgesį vertina neigiamai, dėl to nėra linkę su tokiais asmenimis palaikyti glaudesnius ryšius. Anot Kasmaei ir Asghari (2017), tai ypač išryškėja stebint vaikų elgesį žaidimo metu – impulsyvūs, taisyklių nesilaikantys, kitų nepaisantys vaikai galiausiai lieka išstumti iš rato. Nesimokant savo impulsyvumo valdyti, vis mažėja galimybė užmegzti artimus santykius ir patirtį jų teikiamą naudą. Kasmaei ir Asghari (2017) savo tyrimu siekė patikrinti hipotezę, ar keičiantis impulsyvumo įverčiams, keičiasi ir socialiniai santykiai. Tyrimo dalyviai buvo paskirstyti į terapinę ir kontrolinę grupes. Terapinės grupės nariai dalyvavo programoje, kurią sudarė dešimt terapinių

sesijų. Kontrolinė grupė nedalyvavo jokiuose užsiėmimuose. Rezultatai rodo, jog terapinės grupės dalyvių impulsyvumo įverčiai reikšmingai sumažėjo, o socialinių ryšiai reikšmingai pagerėjo, lyginant su kontroline grupe. Taigi mažėjant impulsyvumui, gerėjo socialiniai santykiai. Visgi atkreiptinas dėmesys, jog į šį tyrimą buvo įtrauktas labai svarbus trečias kintamasis, t.y. terapiniai užsiėmimai. Taigi sunku kol kas daryti išvadą, koks yra ryšys tarp impulsyvumo ir socialinių ryšių, nes abu šie kintamieji galėjo kisti atskirai vien dėl terapinio metodo.

Priežasčių, kodėl impulsyvių asmenų socialiniai ryšiai yra skurdesni, galime rasti Evenden (1999) ir Reyna ir Farley (2006) tyrimuose. Autoriai pastebi, jog tam tikroms asmenybės ir elgesio patologijoms, kurioms būdingas itin aukštas impulsyvumas (pvz., asocialios asmenybės sutrikimas), taip pat pasireiškia socialinių pasekmių abejingumas. Teigiama, jog patologiškai aukšto impulsyvumo asmenys savo elgesio nereguliuoja, remdamiesi tuo, kokį socialinį pastiprinimą ar bausmę dėl to gaus (Evenden, 1999; Reyna & Farley, 2006). Tokiu atveju, jie ne tik kad netenka tos socialinės paramos, bet iš esmės tai nėra jiems priežastis valdyti savo impulsyvumą. Įprastai žmogus, prieš reaguodamas į tam tikrą stimulą, apvarsto galimas elgesio pasekmes – laimėjimus ir bausmes. Impulsyvūs asmenys tokiai pasekmių analizei laiko neskiria ir reaguoja į stimulą iškart (Evenden, 1999; Reyna & Farley, 2006). Akcentuojama, jog itin aukšto impulsyvumo asmenims socialinis pritarimas ar nepritarimas nėra svarbus. Dėl to, socialiniai santykiai ar iš jų gaunamas palaikymas ir nepalaikymas nėra siekiamybė ar priežastis savo elgesiui kontroliuoti (Evenden, 1999; Reyna & Farley, 2006). Tačiau svarbu atkreipti dėmesį, jog autorius kalba apie asmenybės ir elgesio patologijas, kurioms būdingas itin aukštas impulsyvumas.

Vertindami sąsajas tarp socialinės paramos ir impulsyvumo, Kurtz ir Zavala (2016) pastebi, jog rezultatai skiriasi, priklausomai nuo to, kokio pobūdžio socialinė parama vertinama. Autoriai, tirdami elgesio problemų turinčius jaunuolius, išskyrė socialinę paramą į dvi dalis:

- 1) objektyviają, kuomet socialine parama įvardijamas gyvenimas kartu su tėvais, jų domėjimasis vaiko veikla, elgesio priežiūra (angl. *supervision*);
- 2) emocinę, kuomet socialine parama įvardijamas palaikantis, artimas ryšys su tėvu ir motina, dėl kuriuo asmuo jaučiasi svarbus ir vertingas.

Visi šie socialinės paramos komponentai (gyvenimas kartu su tėvais, jų supervizija ir emociškai artimi ryšiai) statistiškai reikšmingai prognozavo impulsyvumą. Kuo socialinės paramos įverčiai buvo žemesni, tuo aukštesniu impulsyvumu pasižymėdavo tyrimo dalyviai. Tačiau įdomu tai, kad artimas emocinis ryšys su motina buvo kelis kartus stipresnis impulsyvumo prediktorius nei tiesiog gyvenimas kartu su tėvais. Taigi, kaip teigė ir Boren (2013), objektyviosios socialinės paramos (pvz. materialaus aprūpinimo) poveikis gali labai skirtis nuo subjektyviai suvokiamos.

Colvin, Cullen ir Vander Ven (2002), Uchino (2009), Delahooke (2017) pabrėžia, kad viena esminių socialinės paramos naudų yra ta, kad paramos gavėjui tai padeda jaustis saugiam, priimti

aplinką kaip palaikančią, nepavojingą. Nors James ir Seager (2006) neanalizuoja tiesioginių socialinės paramos ir impulsyvumo sąsajų, jie atkreipia dėmesį, jog impulsyvūs asmenys yra linkę greičiau ir agresyviau reaguoti į aplinkos stimulus, ypač tuos, kuriuos suvokia kaip grėsmingus. Taigi jų elgesys priklauso nuo to, kaip interpretuoja socialines užuominas. James ir Seager (2006) manymu, būtų naudinga impulsyvius agresyviai į stimulus reaguojančius asmenis „nujautrinti“, parodyti, kad aplinka yra palaikanti ir ne tokia grėsminga, kaip jiems atrodo. Taigi socialinis palaikymas galėtų būti vienu iš būdų tokių saugumo jausmą sukurti.

Kol dauguma tyrėjų ieško teigiamų socialinės paramos aspektų, Burnell ir Kuther (2016) atliktas tyrimas skatina į tai pažiūrėti kitu kampu. Autoriai analizavo vieną iš aktualių šių laikų problemų – tai priklausomybę nuo socialinių tinklų ir kaip tai siejasi su impulsyvumu bei socialine parama. Rezultatai rodo, kad tie asmenys, kurie jautė gaunantys didesnę palaikymą iš socialinių tinklų ir buvo impulsyvesni, buvo labiau priklausomi nuo socialinių tinklų bei komunikacijos priemonių (išmaniųjų telefonų). Vėlgi atkreiptinas dėmesys, jog tyrimo autoriai išskyrė socialinę paramą į dvi dalis:

- 1) socialinė parama, gaunama iš socialinių tinklų
- 2) socialinė parama, gauna iš „gyvo“ bendravimo su draugais ir artimaisiais.

Rezultatai rodo, kad kuo aukštesni socialinių tinklų paramos įverčiai, tuo aukštesni ir impulsyvumo įverčiai (o kartu ir priklausomybės rizika), taigi tiek impulsyvumas, tiek gaunamas palaikymas yra rizikos faktoriai. Tuo tarpu, kuo aukštesni „gyvos“ socialinės paramos įverčiai, tuo žemesnis buvo impulsyvumas. Tokie tyrimo rezultatai papildė jau anksčiau aptartą Cohen (2004), Silverstein, Chen ir Heller (1996) požiūrį, jog ne viskas, kas laikoma socialine parama, generuoja teigiamus rezultatus. Priešingai, tai gali skatinti priklausomybę nuo kitų dėmesio ir trukdyti sėkmingam asmens funkcionavimui. Kartu šio tyrimo rezultatai atkreipia dėmesį ir į prieštaringas socialinės paramos sąsajas su impulsyvumu.

Leong, Wu ir Poon (2014) atliktas tyrimas vertina impulsyvumo, subjektyviai suvokiamos socialinės paramos ir save žalojančio elgesio sąsajas. Dalis rezultatų patvirtina jau iki šiol ne kartą minėtą idėją, kad socialinė parama yra apsauginis veiksnys – kuo subjektyviai suvokta socialinė parama buvo vertinama aukščiau, tuo mažesnis buvo polinkis į save žalojančią elgesį. Taip pat tyrimas pagrindžia ir tai, kad impulsyvumas yra rizikos faktorius – kuo impulsyvumo įverčiai buvo didesni, tuo didesnis buvo polinkis save žaloti. Visgi, statistiškai reikšmingo ryšio tarp impulsyvumo ir socialinės paramos nerasta. Taigi nors abu šie kintamieji yra reikšmingi tyrėjų kurtame elgesio modelyje, tarpusavio sąsajos nebuvo aptiktos.

Wong, Priscilla ir Man (2016) atliko eksperimentą, siekdami įvertinti, ar socialinė parama gali keisti impulsyvumą. Tyrime dalyvavo jau už įvairius nusikaltimus bausti jaunuoliai. Vieni jų buvo paskirti į eksperimentinę grupę, su kuria metus laiko susitikinėjo ir bendravo socialiniai darbuotojai,

suteikdami palaikymą ir pagalbą kiekvienam asmeniškai. Įvertinus impulsyvumo įverčius po metus trukusių tokių susitikimų, rezultatai buvo palankūs – reikšmingi impulsyvumo pokyčiai buvo fiksuoti tik eksperimentinėje grupėje, tuo tarpu kontrolinės grupės pokyčiai buvo nereikšmingi. Eksperimento dalyvių impulsyvumo įverčiai reikšmingai sumažėjo, vertinat bendrą impulsyvumą. Tačiau vertinant motorinį, dėmesio ir neplanavimo impulsyvumą atskirai, dėmesio impulsyvumas (sunkumai susikaupti, sutelkti dėmesį) reikšmingai sumažėjo, o neplanavimo impulsyvumas (gebėjimas apgalvoti veiksmų pasekmes) reikšmingai *padidėjo*. Taigi sąsajos tarp socialinės paramos ir impulsyvumo nėra vienareikšmės.

Rivlin, Hawton, Marzano ir Fazel (2013) analizavo laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų elgesio problemas, į modelį įtraukdami impulsyvumą ir suvokiamą socialinę paramą. Pasak tyrėjų, socialinės paramos trūkumas ir aukštas impulsyvumas yra svarbūs ir reikšmingi rizikos veiksniai, vertinat nuteistųjų elgesį, galimą pavojų sau ir kitiems. Tačiau remiantis Rivlin et al. (2013) elgesio modeliu, negalima teigti, kad impulsyvumą ir socialinę paramą sietų tiesiniai ryšiai. Pasak tyrimo autorių (Rivlin et al., 2013), tarp socialinės paramos trūkumo ir impulsyvumo įsiterpia dar bent vienas papildomas faktorius (pvz., psichikos sutrikimas arba vaikystėje patirtos traumos), taigi sąsajos tarp impulsyvumo ir socialinės paramos kol kas nėra aiškios.

1.8. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE, IMPULSYVUMO BEI SOCIALINĖS PARAMOS SĄSAJOS

Nagrinėjant literatūrą apie nusižengimus laisvės atėmimo įstaigose ir su tuo susijusius veiksniais, dažnai sutinkamas skirstymas tarp individualių faktorių, t.y. tai, ką nuteistasis „atsineša“ su savimi į laisvės atėmimo įstaigą, ir aplinkos veiksnių, t.y. tai, kas susiję su laisvės atėmimo įstaigos aplinka ir ten vykstančiais procesais (Steiner & Wooldredge, 2009; Dhimi et al., 2007; Steiner & Meade, 2016; Damboeanu & Nieuwbeerta, 2016; Tewksbury et al., 2014). Literatūroje šis skirstymas įprastai vadinamas importavimo ir deprivacijos teorijomis. Importavimo teorija nagrinėja asmenines savybes, siejamas su etapu prieš laisvės atėmimą. Deprivacijos teorija dėmesį telkia į faktorius, kurie atsiranda arba kuriuos veikia laisvės atėmimas. Vienas iš dažniausiai minimų importavimo faktorių – nuteistojo amžius, kuris įvardijamas kaip pats stipriausias smurtinių nusižengimų prediktorius (Cunningham & Sorensen, 2007; Lucioni et al., 2012). Tačiau deprivacijos teorijos šalininkai akcentuoja, kad svarbus ne pats amžius, o jaunesniems asmenims būdingas savikontrolės trūkumas, kuris ypač išryškėja tokiais kriziniais gyvenimo etapais, kaip patekus į laisvės atėmimo įstaigą (Kerley et al., 2009). Importavimo teoriją papildė Rocheleau

(2015), Steiner ir Wooldredge (2009) tyrimų rezultatai, kurie rodo, kad itin svarbus nusižengimų prediktorius yra nuteistojo šeiminis statusas – vedę ir/arba vaikų turinys asmenys yra mažiau linkę nusižengti. Tačiau Chen et al., 2013 teigimu, ne pats šeiminis statusas lemia nuteistojo elgesį, o socialiniai ryšiai su šeimos nariais – kiek dažnai jie nuteistą lanko, kiek artimai bendrauja, palaiko ir pan. Taigi literatūroje galima rasti nesutarimų tarp importavimo ir deprivacijos teorijų šalininkų. Visgi šiuolaikinių tyrimų tikslas nėra nuspręsti, kuri teorija geresnė. Populiarėja tyrimai, kurie nagrinėja sąsajas tarp nusižengimų ir importavimo bei deprivacijos veiksnių, siekiant paaiškinti kuo didesnę nusižengimų sklaidą (Tewksbury, Connor, & Denney, 2017).

Šiame darbe taip pat bandoma apjungti abi šias teorijas ir patyrinėti skirtingų kintamųjų sąsajas su nusižengimais. Impulsyvumas yra „atsinešta“ savybė, o socialinė parama gali būti siejama su deprivacijos teorija, nes laisvės atėmimas stipriai paveikia ryšius su aplinkiniais (Damboeanu & Nieuwebeerta, 2015). Tyrimų, kurie nagrinėtų nusižengimų sąsajas su impulsyvumu ir socialine parama, yra labai nedaug, o ir tie keli nėra vieningi. Pavyzdžiui, Goncalves et al. (2014) atlikta tyrimų metaanalizė rodo, kad tiek impulsyvumas, tiek socialinė parama yra reikšmingai susiję su nusižengimais laisvės atėmimo įstaigoje: kuo asmuo impulsyvesnis ir kuo mažiau socialinės paramos gauna, tuo labiau yra linkęs nusižengti. Taip pat tyrimo autoriai (Goncalves et al., 2014) pabrėžia, kad impulsyvumas yra kelis kartus stipresnis nusižengimų prediktorius nei socialinė parama. Lai (2018) atliktas tyrimas rodo, kad asmens temperamentas, ūmus, greitai besikeičiantis būdas yra reikšmingas nusižengimus prediktorius. Ir nors šis kintamasis nėra tapatus impulsyvumui, panašumų turi, nes abu siejami su menka savikontrole ir savo veiksmų planavimu. Visgi Lai (2018) atliktame tyrime randame, jog socialinė parama (konkrečiau, iš šeimos juntamas palaikymas ir geri santykiai su įkalinimo įstaigos darbuotojais) reikšmingai prognozuoja tik smurtinius nusižengimus – kuo mažesnę palaikymą nuteistasis gauna iš šeimos, kuo prasčiau sutaria su darbuotojais, tuo didesnė yra smurtinių nusižengimų rizika. Tačiau socialinės paramos kintamieji reikšmingų sąsajų su kitais nusižengimais (nepaklusnumu, kontrabanda) neturi. Taigi remiantis šiais tyrimais (Goncalves et al., 2014; Lai, 2018), panašu, kad „atsinešta“ savybė yra stipresnis nusižengimų prediktorius nei tai, kokią socialinę paramą nuteistasis gauna laisvės atėmimo įstaigoje. Pastarojo kintamojo sąsajos su nusižengimais lieka neaiškios. Tačiau verta prisiminti ir anksčiau aptartus tyrimus. Pavyzdžiui, remiantis Kerley et al. (2009) impulsyvumas reikšmingai prognozavo smurtinį elgesį prieš įkalinimą, tačiau neturėjo prognostinės galios, vertinant nusižengimus laisvės atėmimo įstaigoje. Taigi impulsyvumo ir nusižengimų sąsajos taip pat lieka kontraversiškos ir reikalauja tolimesnių tyrimų.

2. TYRIMO PROBLEMA, TIKSLAS, UŽDAVINIAI, HIPOTEZĖS

Gyvenimas laisvės atėmimo įstaigoje yra labai specifiškas. Čia patekę nuteistieji turi prisitaikyti prie naujų vidaus taisyklių, apribojimų, pakitusių santykių su išoriniu pasauliu. Be to, erdve tenka dalintis su kitais nuteistaisiais, dėl to kyla įtampa, atsiranda konfliktai. Dar 1940 m. Clemmer pastebėjo, kad laisvės atėmimo bausmė turi reikšmingą poveikį nuteistojo savijautai ir elgesiui. Vėliau tyrimų, kurie nagrinėja nuteistojo elgesį, tik gausėjo, o vienas iš dažniausiai analizuojamų elgesio kintamųjų yra nusižengimai laisvės atėmimo įstaigoje. Nusižengimų gali būti įvairių: bendros tvarkos pažeidimas, nepagarbus elgesys su darbuotojais, neleistinių / nelegalių daiktų turėjimas, verbalinė agresija, grasinimai, užpuolimai, sužalojimai ir t.t. Taigi nusižengimai atspindi ne tik adaptacijos problemas, kada sunku prisitaikyti prie naujų taisyklių, vidaus tvarkos, bet ir informuoja apie realią grėsmę darbuotojams, kitiems nuteistiesiems, institucijos turtui. Dėl to gausu tyrimų, kurie analizuoja veiksnius, lemiančius nusižengimus laisvės atėmimo įstaigoje, bei siekia sukurti prognostinį nusižengimų modelį (Rocheleau, 2015; Steiner & Wooldredge, 2009; Steiner & Wooldredge, 2008; Damboeanu & Nieuwbeerta, 2016; Tewksbury et al., 2014). Taigi siekiama numatyti galimus nuteistojo nusižengimus bei įsivertinti, kiek tai lemiančius veiksnius įmanoma keisti, kad nusižengimų rizika mažėtų.

Analizuojant nusižengimų prognostinius veiksnius, įprastai įtraukiamos „atsineštinės“ asmens savybės (amžius, šeimos statusas, būdo bruožai ir pan.) ir laisvės atėmimo bausmės veikiami kintamieji (ryšiai su aplinkiniais, pasikeitusios gyvenimo sąlygos, etc.). Šiame tyrime pasirinktas impulsyvumas, nes daugeliu atvejų ši savybė įvardijama kaip rizikos veiksnys (Jensen et al., 1997; Hollander & Rosen, 2000), ir socialinė parama, nes laisvės atėmimo bausmė itin stipriai paveikia santykius su kitais asmenimis, kurie yra laikomi apsauginiu veiksniumi (Sykes, 1958; Liu & Chui, 2013; Day et al., 2014). Visgi išanalizavus literatūrą ir mokslinius tyrimus, kurie nagrinėja nusižengimų, impulsyvumo ir socialinės paramos sąsajas, rezultatai kontraversiški. Impulsyvumas, laikytas universaliu rizikos veiksniumi, laisvės atėmimo įstaigoje ne visada pateisina tokį vardą. Vienu tyrimų rezultatai rodo reikšmingas impulsyvumo ir nusižengimų sąsajas (Walters, 2006; Taylor et al., 2007), kiti aptinka tik silpnus ryšius (James & Seager, 2006; Mooney et al., 2008) arba neaptinka jų visai (Kerley et al., 2009). Socialinės paramos, kuri įprastai laikoma apsauginiu faktoriumi (Ystgaard et al., 1999; Arnberg et al., 2012), sąsajos su nusižengimais taip pat prieštaringos. Vieni tyrėjai akcentuoja, kad pagarbus bendravimas su nuteistaisiais, jų lankymas, emocinis palaikymas siejamas su mažesniu nusižengimų skaičiumi (Damboeanu & Nieuwbeerta, 2015). Tačiau kiti tyrėjai (Day et al., 2014) tokių ryšių nepatvirtina. Svarbu ir tai, kokius objektyviosios ir subjektyviai suvokiamo socialinės paramos skirtumus akcentuoja Boren (2013) – ne viskas, ką laikome socialine parama duoda teigiamų rezultatų. Pats faktas, kad nuteistąjį lanko, dar nėra toks svarbus, kaip informacija apie pokalbių turinį, apsilankymų metu. Taigi šiame tyrime

siekama patikrinti nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje, impulsyvumo ir socialinės paramos (objektyviosios ir subjektyviai suvokiamos) sąsajas. Taip pat siekiama įvertinti, ar impulsyvumas ir socialinė parama galėtų prognozuoti nusižengimus. Įdomu patikrinti ir tai, ar impulsyvumas šiuo atveju bus rizikos veiksnys, o socialinė parama apsauginis veiksnys, vertinant nusižengimų skaičių. Papildomai įdomu patikrinti, ar daugelyje kitų tyrimų minimi demografiniai kintamieji, kaip nuteistojo amžius, ankstesnis laisvės atėmimas bei bausmės dydis, trukmė, siejasi su nusižengimais ir šiame tyrime.

Tyrimo tikslas

Tyrimo tikslas yra nustatyti nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje, impulsyvumo ir socialinės paramos sąsajas.

Tyrimo uždaviniai

1. Nustatyti nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje ir impulsyvumo sąsajas.
2. Nustatyti nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje ir socialinės paramos sąsajas.
3. Nustatyti impulsyvumo ir socialinės paramos sąsajas.
4. Nustatyti nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje, impulsyvumo ir socialinės paramos sąsajas.

Tyrimo hipotezės

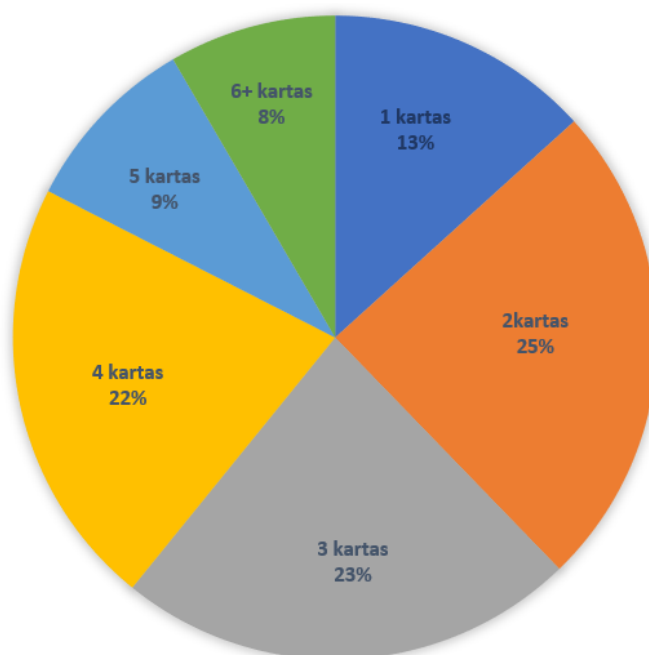
1. Nusižengimai laisvės atėmimo įstaigoje teigiamai susiję su impulsyvumu.
2. Nusižengimai laisvės atėmimo įstaigoje neigiamai susiję su socialine parama.
3. Impulsyvumas neigiamai susijęs su socialine parama.
4. Nusižengimus laisvės atėmimo įstaigoje prognozuoja impulsyvumas ir socialinė parama.

3. METODIKA

3.1.TYRIMO DALYVIAI

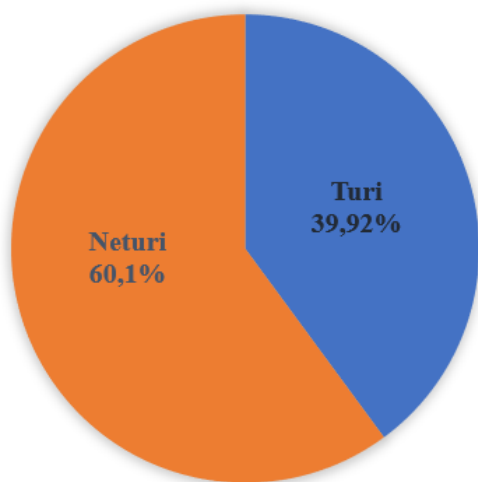
Tyrime dalyvavo 159 nuteistieji, atliekantys laisvės atėmimo bausmę Alytaus ir Marijampolės pataisos namuose. 16 anketų tyrimui nebuvo tinkamos dėl trūkstamų duomenų, tad iš viso rezultatų analizei buvo naudojami 143 tyrimo dalyvių duomenys. Visi tyrimo dalyviai yra vyrai, kurių amžius varijuoja nuo 20 iki 69 metų ($M=39$, $SD=11,1$).

Visiems tyrimo dalyviams yra paskirta laisvės atėmimo bausmė, kurios trukmė kinta nuo 17 iki 330 mėnesių ($M=106,5$, $SD=61,3$). Tyrime dalyvauja tie nuteistieji, kurie pataisos namuose yra praleidę bent 11 mėnesių, nes vertinamas 2018 m. fiksuotas nusižengimų skaičius, o tyrimas atliktas 2018 m. lapkričio mėnesį. Tyrimo dalyviai pagal paskutinę paskirtą bausmę laisvės atėmimo įstaigoje jau yra praleidę nuo 11 iki 180 mėnesių ($M=57,4$, $SD=41,7$). Iš visų tyrimo dalyvių 86,7 % (t.y. 124 nuteistieji) laisvės atėmimo bausmę atlieka nebe pirmą kartą. Detalesnė informacija apie tai, kelintą kartą asmuo atlieka laisvės atėmimo bausmę yra 1 paveikslėlyje.

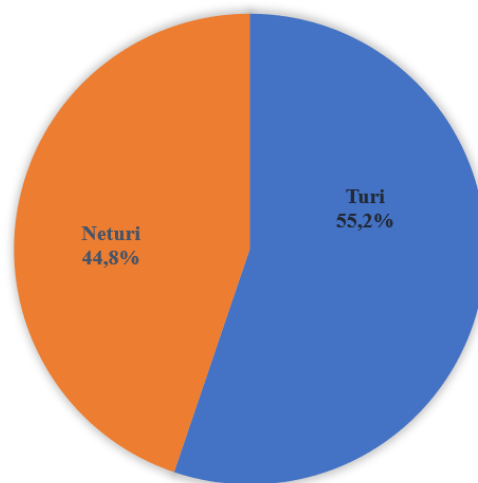

1 pav. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal tai, kelintą kartą atliekama laisvės atėmimo bausmė.

Vertinant šeimyninį statusą, didesnė dalis tyrimo dalyvių (86, t.y. 60,1 %) pažymėjo, kad antros pusės neturi (vieniši, našliai, išsiskyre), o 39,9% tiriamųjų (57) pažymėjo, kad antrą pusę turi (turi antrą pusę arba yra vedę). Iš 143 tyrimo dalyvių vaikų turi 55,2 % (79 nuteistieji). Šeimyninio statuso duomenys pateikiami 2 ir 3 paveikslėliuose.

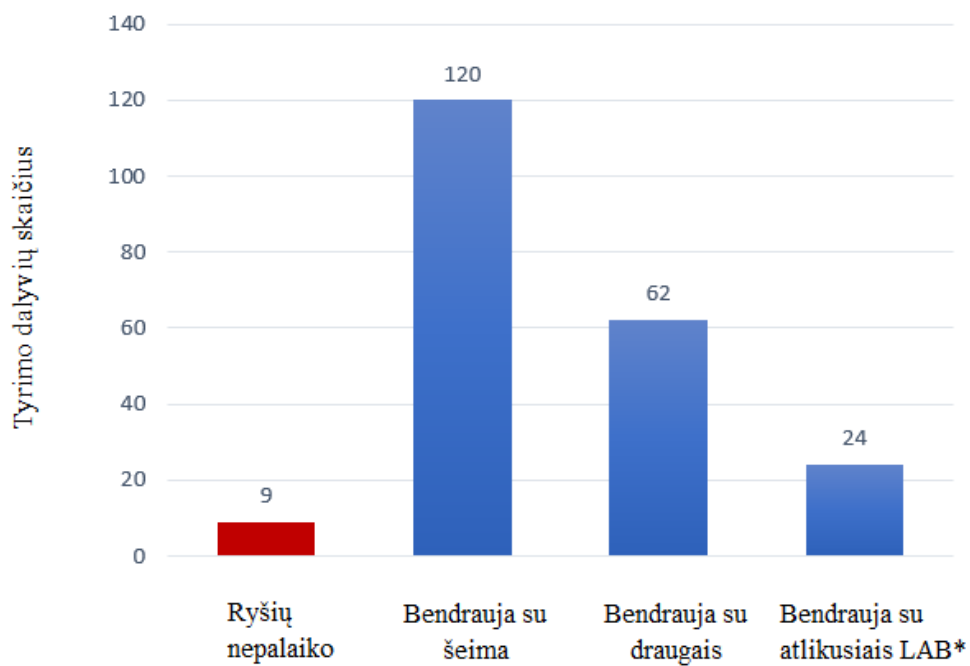

2 pav. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal tai, ar turi antrą pusę.

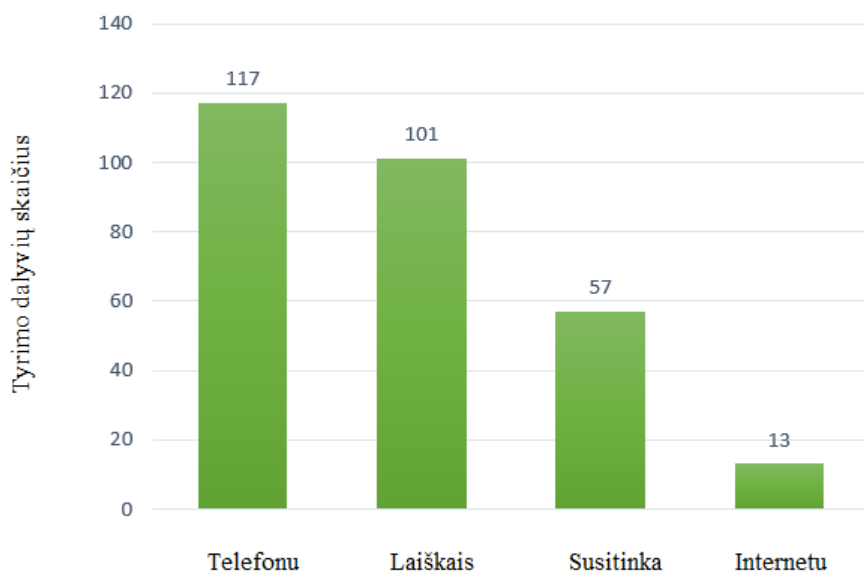

3 pav. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal tai, ar turi vaikų.

93,7 % tyrimo dalyvių (134) teigia palaikantys ryšius su asmenimis, esančiais ne iš pataisos namų. Tik 3,6 % tyrimo dalyvių (9) nurodė visai nepalaikantys tokių ryšių. 83,9 % tyrimo dalyvių (120) bendrauja su šeimos nariais, su draugais ryšius palaiko 43,4 % respondentų (62). Tik 16,8 % (24) tyrimo dalyvių nurodė, kad ryšius palaiko su asmenimis, kurie yra atlikę laisvės atėmimo bausmę. 81,8 % tiriamųjų (117) teigia tokių ryšių visai nepalaikantys, vienas tiriamasi nebuvo tikras dėl asmens, su kuriuo bendrauja, teistumo. Vertinant bendravimo pobūdį, 81,8 % tiriamųjų (117) nurodė bendraujantys telefonu, o 70,6 % tiriamųjų (101) susirašinėjantys laiškais. Susitikimus, kaip bendravimo pobūdį, nurodė 39,9 % (57) respondentų, o internetu palaikantys ryšį nurodė tik 9,1 % (13) tyrimo dalyvių. Respondentų sklaida pagal bendravimo pobūdį pateikta 4 ir 5 paveikslėliuose.

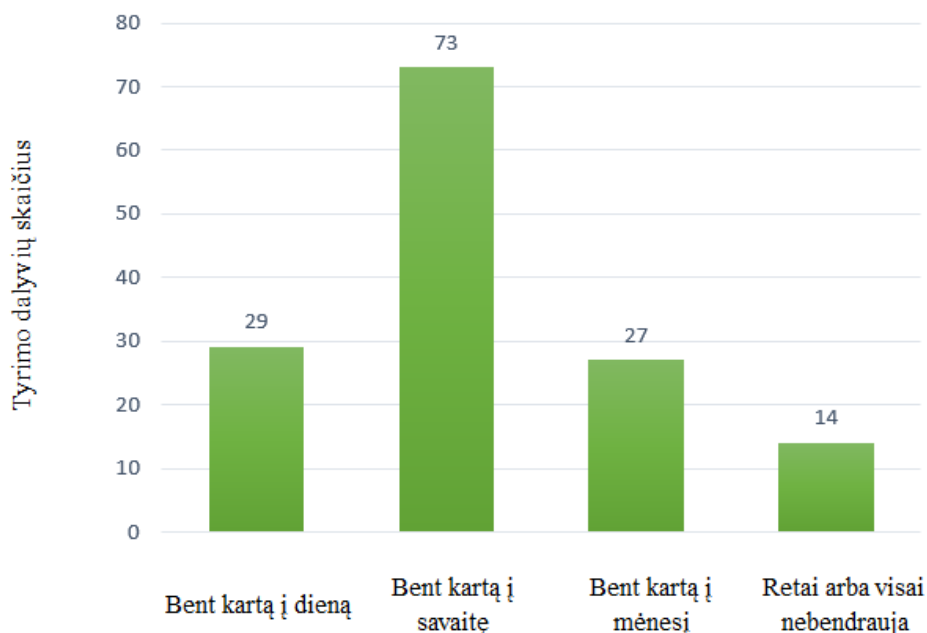

4 pav. Tyrimo dalyvių sklaida pagal tai, su kuo palaiko ryšius, atlikdami *LAB (laisvės atėmimo bausmę).

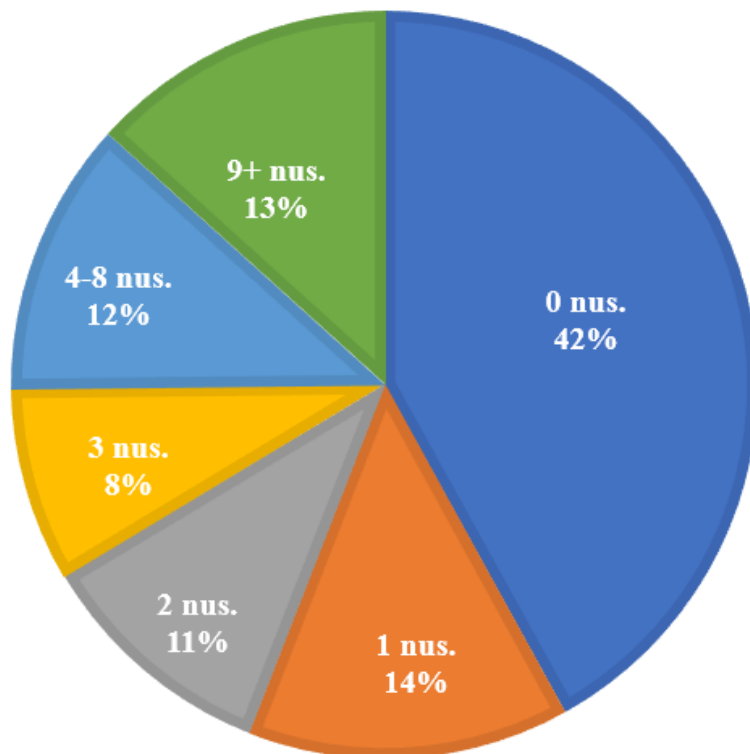
5 pav. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal tai, koku būdu palaikomas ryšys su asmenimis ne iš pataisos namų.

Vertinant bendravimo dažnį, 20,3 % tyrimo dalyvių (29) nurodo, kad su asmenimis ne iš pataisos namų bendrauja bent kartą per dieną, 51 % tiriamųjų (73) nurodo, kad bendrauja bent kartą per savaitę, o 18,9 % respondentų (27) pažymi, kad bendrauja bent kartą per mėnesį. 7 % tiriamųjų (14) nurodo, kad bendrauja itin retai (kartą ar kelis per pusmetį) arba nebendrauja visai (žr. 6 pav.).

6 pav. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal tai, kaip dažnai bendrauja su asmenimis ne iš pataisos namų.

Nusižengimai laisvės atėmimo įstaigoje vertinami analizuojant oficialiai raštu registruotus nusižengimus. Skaičiuojamas bendras nusižengimų skaičius, užfiksuotas per 2018 metus. Šiame darbe nusižengimai pagal sunkumą neskaidomi į atskiras grupes, nes tam nepakanka gautų duomenų: kai kurie nusižengimai įrašuose pavadinti taip, kad sunku išskirti, kokio tipo nusižengimas tai yra (pvz., „padarytas nusižengimas“). Kai kurie nusižengimai yra aprašyti ranka ir tuomet duomenys skenuoti, dėl to įrašo kokybė labai prasta ir sunkiai įskaitoma. Iš visų tyrimo dalyvių (143), nė vieno nusižengimo per 2018 metus nepadarė 42 % (60) tiriamųjų. 32,9 % (47) tiriamųjų padarė 1-3 nusižengimus. 25,1 % (36) tyrimo dalyvių padarė 4 ir daugiau nusižengimų. Išsamesnis respondentų pasiskirstymas pagal nusižengimų skaičių pateiktas 7 paveikslėlyje.

7 pav. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas pagal nusizengimų (nus.) skaičių, fiksuotą per 2018 metus.

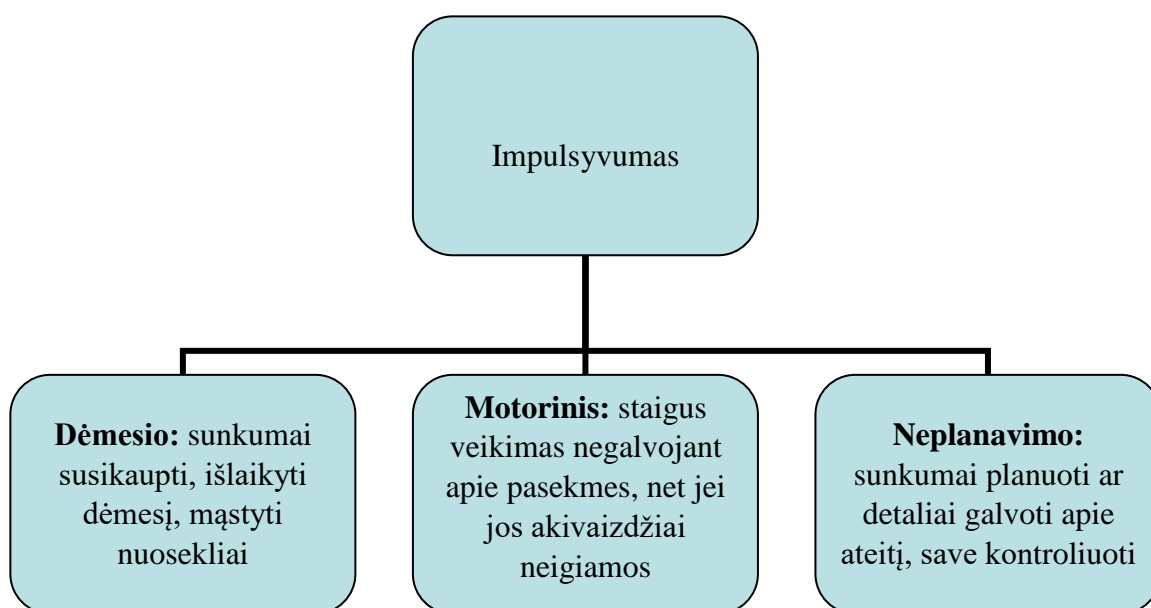
3.2. DUOMENŲ RINKIMO IR ĮVERTINIMO BŪDAI

I. **Demografiniai duomenys:** tyrimo dalyvių buvo prašoma nurodyti savo amžių, paskirtos dabartinės laisvės atėmimo bausmės dydį (mėnesiais), jau atliktos laisvės atėmimo bausmės trukmę (mėnesiais), kelintą kartą atliekama laisvės atėmimo bausmė.

II. **Nusizengimai:** tyrimui buvo naudojami oficialūs raštu registruoti tiriamojo nusizengimai. Duomenis pateikė pataisos namų administracija, gavus tiriamojo raštišką sutikimą. Duomenų analizei naudojamas bendras nusizengimų skaičius, užfiksuotas per 2018 metus.

III. **Impulsyvumas:** tiriamojo impulsyvumui įvertinti naudojama Barratt (1994) impulsyvumo skalė BIS-11. Ši skalė sudaryta remiantis teorija, kad impulsyvumas yra daugiasluoksnis konstruktas, kuris apima kognityvinių funkcijų nestabilumą, savikontrolės, planavimo, trūkumą, dėmesio, elgesio problemas. Autoriai šias savybes sugrupuoja į tris pagrindinius impulsyvumo dėmenis: dėmesio, motorinį, ir neplanavimo impulsyvumą. Šie kintamieji atitinka tris subskales, kurios sudaro visą skalę. Skalę sudaro 30 teiginių, kuriuos respondentai vertina nuo 1 iki 4, kai 1 – retai / niekada, o 4 – beveik visada / visada. Kai kurie

teiginiai yra atvirkštiniai, tad prieš atliekant rezultatų analizę, jų reikšmės buvo pakeistos priešingomis. Daugiau informacijos apie subskales 8 paveikslėlyje.

8 pav. BIS-11 impulsyvumo skalę sudarančios subskalės.

Siekiant įvertinti BIS-11 impulsyvumo skalės patikimumą, buvo skaičiuojama visos skalės ir atskirtų subskalių Cronbacho alfa. Remiantis Pakalniškienės (2012) įvertinimo priemonių patikimumo nustatymais, instrumentas tinkamas tyrimui, jeigu jo Cronbacho alfa siekia 0,6. Gauti šio tyrimo rezultatai parodė, kad bendra skalės Cronbacho $\alpha = 0,85$, dėmesio impulsyvumo subskalės Cronbacho $\alpha = 0,58$, motorinio impulsyvumo subskalės Cronbacho $\alpha = 0,70$, neplanavimo subskalės Cronbacho $\alpha = 0,70$. Taigi bendras skalės ir subskalių suderinamumas yra aukštas, išskyrus dėmesio impulsyvumą. Rezultatai panašūs į kitų tyrėjų pateikimą informaciją: Chanin, Cosi, Seva ir Colet (2010) atliko tyrimą ispanų ir brazilų imtyje, rezultatai rodo, kad Dėmesio impulsyvumo subskalė taip pat turi žemiausią suderinamumą ($\alpha = 0,59$). Hege et al. (2015) savo tyrime apskaičiavo, kad dėmesio impulsyvumo subskalės Cronbacho $\alpha=0,62$. Tačiau visos skalės Cronbacho α reikšmė yra didesnė nei daugelyje kitų tyrimų (Fossati et al., 2001, Gulec et al., 2008, Malloy-Deniz et al., 2015, Hege et al., 2015).

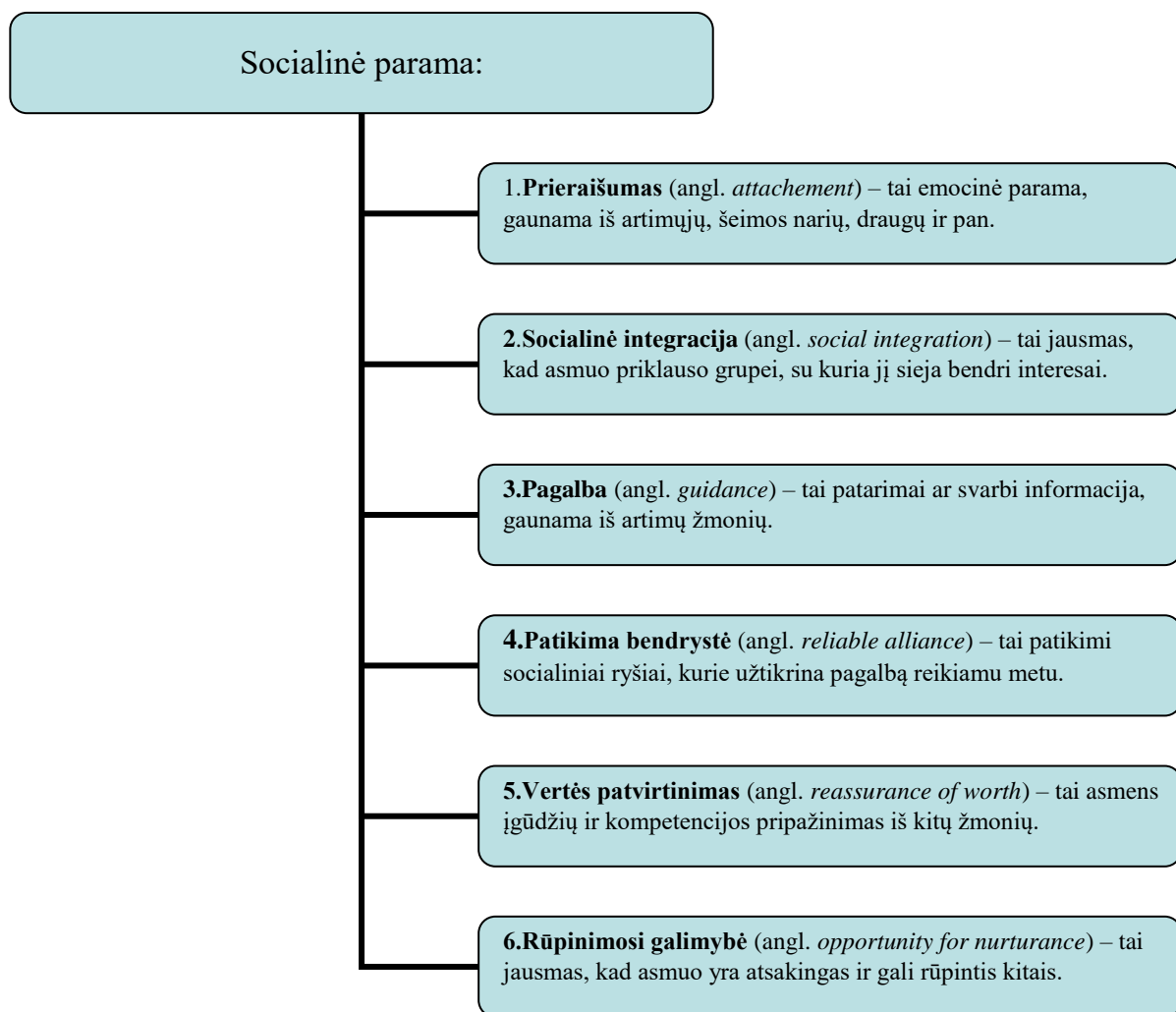
Siekiant patikrinti konstrukto validumą, Patton et al. (1995) atliko tiriamąją faktoriinę analizę, kurios rezultatai parodė, kad galima išskirti šešis faktorius, o po antros eilės faktoriinės analizės faktoriai apjungti į tris. Patton et al. (1995) atliko tyrimą, siekdami įvertinti BIS-11 kriterinį validumą. Tyrimo tikslas buvo palyginti skirtingų grupių impulsyvumo įverčius: studentų (N=412), psichiatrinės ligoninės pacientų (N=248) ir kalinių (N=73). Studentų impulsyvumo įverčiai buvo statistiškai reikšmingai žemesni nei kitų dviejų grupių. Taigi instrumentas laikomas tinkamu atskirti bendrąją populiaciją nuo atipinės. Instrumento tinkamumą duomenims analizavo ir Chahin et al.

(2010). Tyrimo rezultatai rodo, kad instrumentas tinkamas duomenims (RMSEA=0,04, CFI=0,91). Gulec et al. (2008), atlikdami tyrimą turkų imtyje, nustatė, kad galima išskirti tris faktorius ir kad instrumentas tinkamas atskirti specifines tiriamųjų grupes: psichiatrinės ligoninės pacientų įverčiai reikšmingai skyrėsi nuo kontrolinės grupės. Fossati et al. (2001), analizuodami skalės konvergentinį validumą, nustatė, kad BIS-11 reikšmingai koreliuoja su BDHI agresijos ($r=0,36$, $p<0,001$) ir priešiško (r=0,22, $p<0,001$) įverčiais.

BIS-11 impulsyvumo skalė buvo pasirinkta dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, tai viena labiausiai paplitusių impulsyvumo skalių, naudojamų tyrimuose. Dėl to gausu informacijos apie skalės patikimumą, validumą, adaptaciją kitose šalyse, taip pat tirtos įvairios respondentų grupės – bendroji populiacija, psichiatrinės pacientai, kaliniai, etc. Antra, svarbu tai, kad ši skalė impulsyvumą vertina kaip daugialypį konstrukta, išskirdama kelis pagrindinius faktorius (dėmesio, motorinį ir neplanavimo impulsyvumą). Ne mažiau svarbu ir tai, kad BIS-11 su visa vertinimo instrukcija yra nemokama ir laisvai prieinama internetu (Priedas 1). Originali skalės kalba yra anglų. Oficialiai skalė pateikiama dar aštuoniomis kalbomis: kinų, arabų, portugalų, norvegų, japonų, italų, vokiečių ir olandų. Iš anglų kalbos į lietuvių skalę vertė šio darbo autorė.

IV. **Socialinė parama:** objektyviajai socialinei paramai įvertinti tiriamųjų buvo prašoma nurodyti savo šeimyninį statusą, ar turi vaikų, ar palaiko ryšius su asmenimis už pataisos namų ribų, koku būdu tai daro, kaip dažnai. Subjektyviai suvokiamai socialiniai paramai įvertinti buvo naudojama Russell ir Cotrona (1984) „Social Provision Scale“, kuri sukurta remiantis Weiss (1974) socialine paramos teorija. Ši teorija nagrinėja subjektyviai suvokiamą socialinę paramą, t.y. kaip pats žmogus vertina ryšį su aplinka, kiek, jo pajautimu, gauna palaikymo iš aplinkos, kiek emociškai artimi ir svarbūs tie ryšiai yra, ar asmuo *jaučiasi* priklausantis socialinei grupei, ar *jaučia*, jog gali tikėtis pagalbos reikiamu metu, ar yra gerbiamas ir reikalingas kitam žmogui

Skalę sudaro 24 teiginiai, kuriuos tiriamasis vertina nuo 1 iki 4, kai 1 – visiškai sutinku, o 4 – visiškai nesutinku. Kai kurie teiginiai yra atvirkštiniai, tad prieš atliekant rezultatų analizę, jų reikšmės buvo pakeistos priešingomis. Skalė yra sudaryta iš šešių subskalių, kiekviena iš jų turi po keturis klausimus. Toliau pateikiama detalesnė informacija apie subskalių reikšmes (žr. 9 pav.).

9 pav. Socialinės paramos subskalės.

Siekiant įvertinti socialinės paramos skalės patikimumą, buvo skaičiuojama visos skalės ir atskirtų subskalių Cronbacho alfa. Gauti šio tyrimo rezultatai parodė, kad bendra skalės Cronbacho $\alpha = 0,85$, prierašumo subskalės Cronbacho $\alpha = 0,61$, socialinės integracijos skalės Cronbacho $\alpha = 0,67$, pagalbos skalės Cronbacho $\alpha = 0,76$, patikimos bendrystės Cronbacho $\alpha = 0,71$, vertės patvirtinimo subskalės Cronbacho $\alpha = 0,60$, rūpinimosi galimybės Cronbacho $\alpha = 0,59$. Taigi bendras skalės suderinamumas yra geras. Subskalių suderinamumas nėra labai aukštas (Pakalniškienė, 2012).

Socialinės paramos skalės autoriai (Russell & Cutrona, 1987) vertino šio konstrukto konvergentinį validumą. Autoriai (Russell & Cutrona, 1987) analizavo, kaip asmeniniai santykiai gali prognozuoti skalėje matuojamus socialinės paramos dėmenis. Atliktų regresijų rezultatai parodė, kad tarpasmeninių santykių vertinimas, pasitenkinimas ryšiais su draugais, romantiniais partneriais, šeimos nariais reikšmingai prognozavo socialinės paramos subskalių reikšmes (β svoriai kito nuo 0,14 iki 0,55, visų $p < 0,01$). Taip pat buvo atlikta patvirtinamoji faktorinė analizė, kurios

rezultatai parodė, jog teiginiai sukrenta į šešis faktorius. Teiginių svoriai kiekvienoje grupėje kinta nuo 0,55 iki 0,93(Russell & Cutrona, 1987).

Ši skalė pasirinkta dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, aktualu tai, kad skalė matuoja ne vien tik paramos gavimą, bet ir įsitraukimą į šį procesą (pvz. rūpinimosi kitais galimybe). Antra, skalė nevertina socialinės paramos iš konkrečios grupės (pvz., šeimos, vaikų, darbuotojų ir t.t.), o vertina tiriamojo subjektyvų socialinės paramos pajautimą apskritai. Taip pat svarbu, jog ši skalė gana išsamiai vertina socialinę paramą, o ne apsiriboja keliais klausimais, kaip kiti vertinimo instrumentai. Skalė ir jos naudojimo instrukcijos laisvai prieinamos internetu (Priedas 1). Originali skalės kalba yra anglų. Vertimą iš anglų į lietuvių kalbą atliko šio darbo autorė.

3.3.TYRIMO EIGA

Tyrimas buvo atliekamas 2018 m. lapkričio – gruodžio mėn. Tyrimo dalyviai yra laisvės atėmimo bausmę atliekantys nuteistieji iš Alytaus ir Marijampolės pataisos namų. Tiriamieji buvo atrinkti patogiosios imties būdu. Iš viso tyrime sutiko dalyvauti 159 respondentai. Tolimesnei analizei tiko 143 tiriamųjų duomenys. Rezultatų analizei parinkti respondentai, kurie laisvės atėmimo bausmę atlieka ne mažiau kaip 11 mėnesių, nes buvo vertinamas nusižengimų skaičius per 2018 metus. Tiriamiesiems buvo pateiktos atspausdintos tyrimo anketos. Pirmajame puslapyje buvo prašoma užpildyti sutikimo dalyvauti tyrime formą ir pateikti savo vardą pavardę, kad būtų galima gauti duomenis apie nusižengimus.

Statistinė duomenų analizė buvo atlikta naudojantis JASP 0.9.0.1 ir PSPP programomis. Siekiant nustatyti, kokius statistinius metodus reikės naudoti, pirmiausia buvo vertinamas duomenų pasiskirstymas, remiantis Shapiro-Wilk testo rezultatais. Šio testo rezultatai rodo, kad nusižengimų, motorinio impulsyvumo ir socialinės paramos kintamųjų sklaida reikšmingai skiriasi nuo normaliojo skirstinio ($p < 0,01$; Priedas 2). Taigi atliekant statistinę analizę, buvo naudojami neparametriniai kriterijai (Spearman'o koreliacija). Atliekant duomenų analizę, statistiniu reikšmingumu buvo laikoma $p < 0,05$.

4. TYRIMO REZULTATAI

4.1. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE IR DEMOGRAFINIŲ KINTAMŲJŲ ŠAŠAJOS

Šioje tyrimo rezultatų dalyje pateikiami aprašomosios statistikos rezultatai ir nusižengimų bei demografinių kintamųjų sąšajos. 1 lentelėje pateikiami nusižengimų, amžiaus, paskirtos bausmės (mėn.), atliktos bausmės (mėn.), impulsyvumo ir socialinės paramos kintamųjų vidurkiai, standartiniai nuokrypiai, mažiausios ir didžiausios reikšmės.

1 lentelė. Nusižengimų, amžiaus, paskirtos bausmės, atliktos bausmės, impulsyvumo ir socialinės paramos aprašomoji statistika.

	Vidurkis	St.nuokrypis	Mažiausia reikšmė	Didžiausia reikšmė
Nusižengimai	4,2	8,56	0	52
Amžius	38,95	11,11	20	69
Paskirta bausmė	106,5	61,28	17	330
Atlikta bausmė	57,37	41,66	11	180
Impulsyvumas:	1,98	0,4	1,17	3
Dėmesio	1,94	0,47	1	3,38
Motorinis	1,91	0,46	1,09	3,72
Neplanavimo	2,08	0,5	1,09	3,55
Socialinė parama:	3,02	0,41	1,75	3,79
Prieraišumas	2,91	0,52	1,25	4
Socialinė integracija	2,87	0,55	1,25	4
Pagalba	3,25	0,67	1	4
Patikima bendrystė	3,22	0,62	1	4
Vertės patvirtinimas	2,91	0,46	1,75	4
Rūpinimosi galimybė	2,97	0,5	2	4

2 lentelėje pateikiami nusižengimų ir demografinių kintamųjų (amžiaus, paskirtos bausmės, atliktos bausmės, kelinta tai laisvės atėmimo bausmė) Spearman'o koreliacijos koeficientai.

2 lentelė. Nusizengimų laisvės atėmimo įstaigoje ir demografinių kintamųjų sąsajos

	Nusizengimai	Amžius	Paskirta LAB	Atlikta LAB	Kelinta LAB
Amžius	-0,26**	--	--	--	--
Paskirta LAB	-0,03	0,34***	--	--	--
Atlikta LAB	0,01	0,15	0,76***	--	--
Kelinta LAB	-0,01	0,36***	-0,08	-0,21*	--

Spearman'o koreliacijos koeficientai, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$, LAB- laisvės atėmimo bausmė, $N=143$.

Tyrimo rezultatai rodo, kad nusizengimai yra statistiškai reikšmingai neigiamai susiję su tiriamojo amžiumi ($r_s = -0,26$, $p < 0,01$), t.y. kuo tiriamasis jaunesnis, tuo daugiau nusizengimų yra padaręs. Su paskirta laisvės atėmimo bausme, laisvės atėmimo įstaigoje praleistu laiku ir laisvės atėmimo bausmių skaičiumi nusizengimai statistiškai reikšmingai nesusiję.

4.2. NUSIZENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE IR IMPULSYVUMO SĄSAJOS

Šioje rezultatų analizės dalyje tikrinama pirmoji šio darbo hipotezė, kuria teigiama, kad nusizengimai laisvės atėmimo įstaigoje yra teigiamai susiję su impulsyvumu. 3 lentelėje pateikti Spearman'o koreliacijos koeficientai.

3 lentelė. Nusizengimų laisvės atėmimo įstaigoje ir impulsyvumo sąsajos

	Nusizengimai
Impulsyvumas:	0,12
Dėmesio	0,16**
Motorinis	0,08
Neplanavimo	0,09

Spearman'o koreliacijos koeficientai. * $p < 0,001$, ** $p = 0,05$, $N=143$.

Tyrimo rezultatai rodo, kad nusizengimai laisvės atėmimo įstaigoje reikšmingai teigiamai susiję tik su dėmesio impulsyvumu ($r_s = 0,16$), tačiau ryšys šiuo atveju trivialus, nes statistinis reikšmingumas vos pasiekia reikiamą ribą ($p = 0,05$). Tyrimo rezultatai taip pat rodo, kad tarp nusizengimų laisvės atėmimo įstaigoje, bendro impulsyvumo įverčio, motorinio ir neplanavimo

impulsyvumo statistiškai reikšmingų ryšių nerasta. Nors ir galime teigti, kad nusižengimus laisvės atėmimo įstaigoje ir dėmesio impulsyvumą sieja teigiamas ryšys, svarbu akcentuoti, kad koreliacija silpna ir vos pasiekia statistinį reikšmingumą.

Apibendrinant, pirmoji hipotezė yra dalinai patvirtinta – nusižengimus laisvės atėmimo įstaigoje ir dėmesio impulsyvumą sieja teigiamas ryšys.

4.3. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE IR SOCIALINĖS PARAMOS SAŠAJOS

Šioje rezultatų analizės dalyje tikrinama antroji šio darbo hipotezė, kuria teigiama, jog nusižengimai laisvės atėmimo įstaigoje yra neigiamai susiję su socialine parama. Pirmiausia, analizuojama, ar yra tarpgrupinių nusižengimų skaičiaus skirtumų, remiantis šiais objektyviosios socialinės paramos kriterijais:

- a) Šeiminis statusas (antrą pusę turi / antros pusės neturi).
- b) Ar turi vaikų (taip / ne).
- c) Ar palaiko ryšius su asmenimis ne iš pataisos namų (taip / ne).
- d) Koku būdu bendrauja (susitinka gyvai / telefonu / laiškais / internetu).
- e) Kaip dažnai bendrauja (kartą į dieną / į savaitę / į mėnesį / į pusmetį).

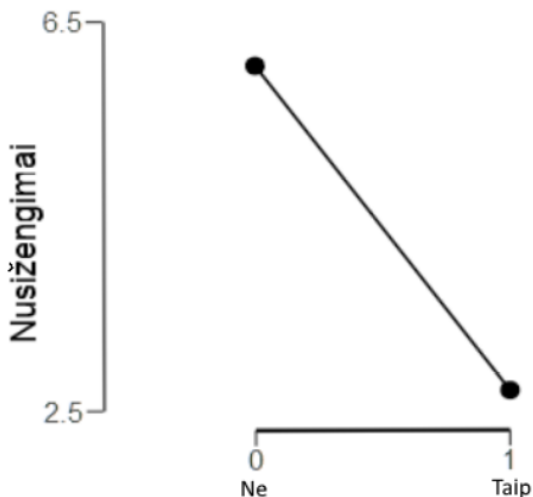
4 lentelėje pateikti ANOVA statistinės duomenų analizės rezultatai, siekiant įvertinti nusižengimų skaičiaus skirtumus tarp minėtų grupių.

4 lentelė. ANOVA duomenų analizės rezultatai, siekiant įvertinti nusižengimų skaičiaus skirtumus tarp grupių, sudarytų pagal objektyviosios socialinės paramos kriterijus

	Laisvės laipsniai	F	p
Šeiminis statusas	1; 141	0,04	0,84
Ar turi vaikų	1; 141	5,55	0,02
Ar palaiko ryšius	1; 141	0,27	0,61
Ar nuteistąjį lanko	1; 141	1,83	0,18
Ar nuteistasis bendrauja telefonu	1; 141	0,02	0,89
Ar nuteistasis bendrauja laiškais	1; 141	5,48	0,02
Ar nuteistasis bendrauja internetu	1; 141	0,05	0,83
Bendravimo dažnis	4; 138	1,41	0,23

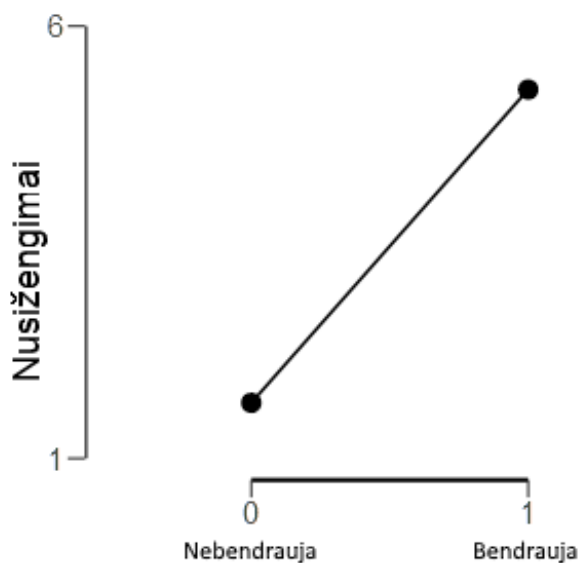
Rezultatų analizė rodo, kad statistiškai reikšmingi tarpgrupiniai nusižengimų skaičiai yra vertinant, ar nuteistasis turi vaikų ($F=5,55$, $p=0,02$) ir ar bendrauja laiškais ($F=5,48$, $p=0,02$). Toliau pateikiama grafinė ANOVA rezultatų analizė, kad būtų galima nustatyti efekto kryptį. 10

paveikslėlyje pateikiami nusižengimų skaičiaus skirtumai, lyginat nuteistuosius pagal tai, ar turi vaikų.

10 pav. Grafiškai pateikti ANOVA analizės rezultatai, lyginant nusižengimų skaičių pagal tai, ar nuteistasis vaikų turi (1) ar neturi (0).

Remiantis ANOVA analizės rezultatais, matyti, kad tie nuteistieji, kurie turi vaikų, statistiškai reikšmingai nusižengia mažiau nei tie, kurie vaikų neturi. Toliau, 11 paveikslėlyje, pateikiami nusižengimų skaičiaus skirtumai, lyginant nuteistuosius pagal tai, ar bendrauja laiškais, ar ne.

11 pav. Grafiškai pateikti ANOVA analizės rezultatai, lyginant nusižengimų skaičių pagal tai, ar nuteistasis bendrauja laiškais (1) ar nebendrauja (0).

Rezultatai rodo, kad tie nuteistieji, kurie bendrauja laiškais, statistiškai reikšmingai nusižengia daugiau nei tie, kurie laiškais nebendrauja.

Apibendrinant, rezultatų analizė rodo, kad nusižengimai laisvės atėmimo įstaigoje ir objektyviosios socialinės paramos veiksniai reikšmingai susiję: vaikų turintys nuteistieji yra linkę nusižengti mažiau, nei vaikų neturintys, o laiškais bendraujantys nuteistieji yra linkę nusižengti daugiau, nei laiškais nebendraujantys.

Toliau analizuojamos nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje ir subjektyviai suvokiamos socialinės paramos sąsajos. 5 lentelėje pateikiami Spearman'o koreliacijos koeficientai.

5 lentelė. Nusižengimų ir subjektyviai suvokiamos socialinės paramos sąsajos

	Nusižengimai
Socialinė parama:	-0,16
1.Pagalba	-0,10
2.Vertės patvirtinimas	-0,18*
3.Socialinė integracija	-0,06
4.Prieraišumas	-0,10
5.Rūpinimosi galimybė	-0,20*
6.Patikima bendrystė	-0,13

Spearman'o koreliacijos koeficientai. * $p < 0,05$, ** $p < 0,001$, $N = 143$.

Tyrimo rezultatai rodo, kad nusižengimai laisvės atėmimo įstaigoje statistiškai reikšmingai neigiamai susiję su vertės patvirtinimu ($r_s = -0,18$, $p < 0,05$) ir rūpinimosi kitais galimybe ($r_s = -0,20$, $p < 0,05$). Koreliacijos yra silpnos, tačiau statistinį reikšmingumą pasiekia. Statistiškai reikšmingų ryšių tarp nusižengimų ir bendro socialinės paramos įverčio nerasta. Statistinio reikšmingumo nepasiekė nusižengimų ir pagalbos, socialinės integracijos, prieraišumo bei patikimos bendrystės sąsajos.

Apibendrinant, rezultatai iš dalies patvirtina antrąją šio darbo hipotezę – nusižengimai laisvės atėmimo įstaigoje neigiamai susiję socialine parama, o tiksliau, su vaikų turėjimu (tie, kurie vaikų turi, nusižengia mažiau, lyginant su tais, kurie vaikų neturi) ir pora subjektyvios socialinės paramos kintamųjų: vertės patvirtinimu ir rūpinimosi kitais galimybe. Tačiau gauti ir kontraversiški rezultatai, lyginant nusižengimus pagal bendravimo pobūdį: laiškais bendraujantys nuteistieji yra labiau linkę nusižengti nei tie, kurie laiškais nebendrauja.

4.4. IMPULSYVUMO IR SOCIALINĖS PARAMOS SĄSAJOS

Šioje rezultatų analizės dalyje yra tikrinama trečioji šio darbo hipotezė, kuria teigiama, kad impulsyvumas yra neigiamai susijęs su socialine parama. Pirmiausia, analizuojama, ar yra tarpgrupinių impulsyvumo skirtumų, remiantis šiais objektyviosios socialinės paramos kriterijais:

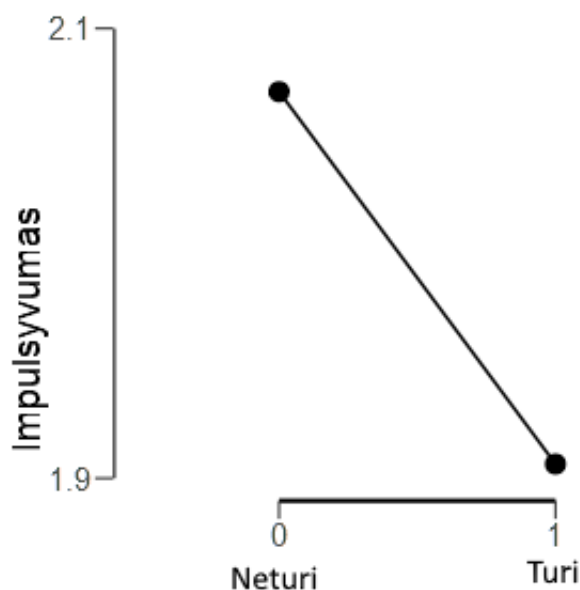
- a) Šeiminis statusas (antrą pusę turi / antros pusės neturi).
- b) Ar turi vaikų (taip / ne).
- c) Ar palaiko ryšius su asmenimis ne iš pataisos namų (taip / ne).
- d) Kokiu būdu bendrauja (susitinka gyvai / telefonu / laiškais / internetu).
- e) Kaip dažnai bendrauja (kartą į dieną / į savaitę / į mėnesį / į pusmetį).

6 lentelėje pateikti ANOVA statistinės duomenų analizės rezultatai, siekiant įvertinti impulsyvumo skirtumus tarp minėtų grupių.

6 lentelė. ANOVA duomenų analizės rezultatai, siekiant įvertinti impulsyvumo skirtumus tarp grupių, sudarytų pagal objektyviosios socialinės paramos kriterijus

	Laisvės laipsniai	F	p
Šeiminis statusas	1; 141	0,84	0,36
Ar turi vaikų	1; 141	6,41	0,01
Ar palaiko ryšius	1; 141	1,51	0,22
Ar nuteistąjį lanko	1; 141	3,69	0,06
Ar nuteistasis bendrauja telefonu	1; 141	0,61	0,44
Ar nuteistasis bendrauja laiškais	1; 141	0,11	0,74
Ar nuteistasis bendrauja internetu	1; 141	0,42	0,52
Bendravimo dažnis	4; 138	2,28	0,06

Rezultatai rodo, kad statistiškai reikšmingi impulsyvumo skirtumai yra lyginant nuteistuosius, kurie turi vaikų, su tais, kurie neturi ($F=6,41$, $p=0,01$). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nuteistojo lankymas ir bendravimo dažnis taip pat beveik pasiekia statistinį reikšmingumą ($p=0,06$). Toliau pateikiama grafinė ANOVA rezultatų analizė, kad būtų galima nustatyti efekto kryptį. 12 paveikslėlyje pateikiami impulsyvumo skirtumai, lyginant nuteistuosius pagal tai, ar turi vaikų.

12 pav. Grafiškai pateikti ANOVA analizės rezultatai, lyginant impulsyvumo įverčius pagal tai, ar nuteistasis turi vaikų, ar neturi.

Rezultatai rodo, kad tie nuteistieji, kurie vaikų turi, yra mažiau impulsyvūs negu tie, kurie vaikų neturi. Toliau analizuojamos impulsyvumo ir subjektyviai suvokiamos socialinės paramos sąsajos. 7 lentelėje pateikiami Spearman'o koreliacijos koeficientai.

7 lentelė. Impulsyvumo ir subjektyviai suvokiamos socialinės paramos sąsajos

	Impulsyvumas:	Dėmesio	Motorinis	Neplanavimo
Socialinė parama:	-0,49**	-0,42**	-0,38**	-0,43**
Pagalba	-0,35**	-0,28**	-0,31**	-0,29**
Vertės patvirtinimas	-0,40**	-0,38**	-0,26*	-0,37**
Socialinė integracija	-0,28**	-0,26*	-0,23*	-0,22*
Prieraišumas	-0,33**	-0,28**	-0,24*	-0,30**
Rūpinimosi galimybė	-0,49**	-0,41**	-0,35**	-0,45**
Patikima bendrystė	-0,36**	-0,29**	-0,31**	-0,31**

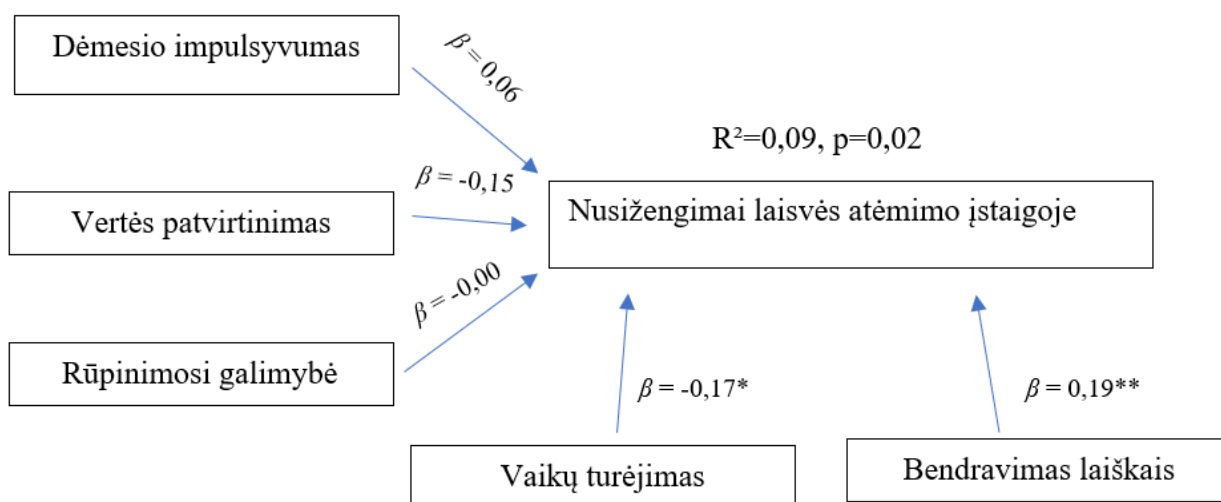
Spearman'o koreliacijos koeficientai, * $p < 0,01$, ** $p < 0,001$

Tyrimo rezultatai rodo, kad impulsyvumas yra statistiškai reikšmingai neigiamai susijęs su subjektyviai suvokiama socialine parama ($r_s=-0,49$, $p<0,001$). Statistiškai reikšmingi neigiami ryšiai rasti tarp bendrų socialinės paramos ir impulsyvumo įverčių ir tarp visų šių kintamųjų subskalių. Subskalių koreliacijos koeficientai varijuoja nuo $-0,22$ ($p<0,01$) iki $-0,45$ ($p<0,001$). Didžiausias efekto dydis yra tarp neplanavimo impulsyvumo ir rūpinimosi kitais galimybe ($r_s=-0,45$, $p<0,001$), o mažiausias efekto dydis yra tarp neplanavimo impulsyvumo ir socialinės integracijos ($r_s=-0,22$, $p<0,01$).

Apibendrinat galima teigti, kad pasitvirtino trečioji šio darbo hipotezė, kuria teigiama, jog impulsyvumas yra neigiamai susijęs su socialine parama. Rezultatai rodo, kad vaikų turintys nuteistieji yra mažiau impulsyvūs nei tie, kurie vaikų neturi. Taip pat iš rezultatų matyti, kad kuo nuteistasis impulsyvesnis, tuo mažiau socialinės paramos jaučia sulaukiantis.

4.5. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE, IMPULSYVUMO IR SOCIALINĖS PARAMOS SĄSAJOS

Šioje dalyje tikrinama ketvirtoji hipotezė, kuria teigiama, kad nusižengimus laisvės atėmimo įstaigoje prognozuoja impulsyvumas ir socialinė parama. Atliekama regresinė duomenų analizė, siekiant išsiaiškinti, ar nusižengimus gali prognozuoti impulsyvumas ir socialinė parama. Rezultatų analizei pasirinkti tik statistiškai reikšmingi ryšiai, dėl to nepriklausomais kintamaisiais yra dėmesio impulsyvumas ($r_s=0,16$, $p=0,05$), vertės patvirtinimas ($r_s=-0,18$, $p<0,05$) ir rūpinimosi galimybė ($r_s=-0,20$, $p<0,05$), vaikų turėjimas ($F=5,55$, $p=0,02$) ir bendravimas laiškais ($F=5,48$, $p=0,02$). Regresinės analizės rezultatai pateikiami 13 paveikslėlyje.

13 pav. Regresinės analizės rezultatai, vertinant, ar nusižengimus prognozuoja impulsyvumas ir socialinė parama, * $p=0,05$, ** $p=0,02$.

Atlikta regresinė analizė atskleidė, kad sudarytas nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje prognostinis modelis yra statistiškai reikšmingas ($F(5, 137)=2,81, p=0,02, R^2=0,09$). 13 paveikslėlyje pateikiami β svoriai, tačiau iš jų statistiškai reikšmingi tėra vaikų turėjimas ($p=0,05$) ir bendravimas laiškais ($p=0,02$). Nors modelis ir yra statistiškai reikšmingas, jis paaiškina tik 9 % nusižengimų sklaidos.

5. REZULTATŲ APTARIMAS

Šio tyrimo tikslas buvo išsiaiškinti, kokie ryšiai sieja nusižengimus laisvės atėmimo įstaigoje, impulsyvumą ir socialinę paramą. Taip pat buvo siekiama įvertinti prognostinį nusižengimų modelį, t.y. ar šį kintamąjį galima prognozuoti per impulsyvumą ir socialinę paramą. Papildomai buvo nagrinėjamos nusižengimų ir demografinių kintamųjų (amžiaus, paskirtos bausmės dydžio, kiek laiko jau atlieka bausmę, kelintą kartą atlieka bausmę) sąsajos.

5.1. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE IR DEMOGRAFINIŲ KINTAMŲJŲ SĄSAJOS

Tyrimo rezultatų analizė parodė, kad nusižengimai laisvės atėmimo įstaigoje statistiškai reikšmingai neigiamai susiję tik su tiriamojo amžiumi. Tai reiškia, kad jaunesni nuteistieji per 2018 metus yra padarę daugiau nusižengimų, nei vyresni. Tokie rezultatai sutampa su Cunningham ir Sorensen (2007), Lucioni et al. (2012) tyrimų rezultatais, kurie rodo, kad amžius yra vienas svarbiausių kintamųjų vertinant nusižengimus. Rocheleau (2015), Steiner ir Wooldredge (2009), Steiner ir Wooldredge (2008), Damboeanu ir Nieuwbeerta (2016), Tewksbury et al. (2014) taip pat patvirtina amžiaus ir nusižengimų sąsajas – kuo nuteistasis yra jaunesnis, tuo yra labiau linkę nusižengti. Atlikus šį tyrimą, nerasta reikšmingų sąsajų tarp nusižengimų ir paskirtos bausmės dydžio, kiek laiko jau atlieka bausmę, kelintas tai laisvės atėmimas. Tokie rezultatai sutampa su Rocheleau (2015) tyrimo išvadomis. Rocheleau (2015) nustatė, kad amžius buvo statistiškai reikšmingai neigiamai susijęs su nusižengimais, o bausmės dydis ir tai, kiek laiko jau yra įkalintas, reikšmingų sąsajų su nusižengimais neturėjo. Damboeanu ir Nieuwbeerta (2016) tyrimo rezultatai taip pat rodo, kad jaunesni nuteistieji turi daugiau nusižengimų. Damboeanu ir Nieuwbeerta (2016) taip pat teigia neradę reikšmingų sąsajų tarp nusižengimų ir to, kelintą kartą tiriamasis atlieka laisvės atėmimo bausmę. Šio tyrimo rezultatai sutampa ir su Tewksbury et al. (2014) tyrimo rezultatais, kurie rodo, jog jaunesni nuteistieji taip pat turėjo daugiau nusižengimų, tačiau ankstesnis laisvės atėmimas ir tai, kiek laiko jau atlieka bausmę, reikšmingai susiję su nusižengimais nebuvo. Tačiau šio tyrimo rezultatai iš dalies prieštarauja Steiner ir Wooldredge (2008) tyrimo rezultatams, kurie rodo, jog ne tik amžius reikšmingai susijęs su nusižengimais, bet ir paskirtos bausmės dydis (kuo bausmė trumpesnė, tuo nusižengimų daugiau), kiek laiko bausmę atlieka (kuo daugiau laiko praleidęs laisvės atėmimo įstaigoje, tuo nusižengimų daugiau) bei kelintą kartą atlieka laisvės atėmimo bausmę (kuo daugiau tokių bausmių, tuo daugiau nusižengimų). Tokius pačius rezultatus gavo pakartoję tyrimą 2009 m. (Steiner & Wooldredge, 2009). Remiantis šia rezultatų analizės

dalimi, galima teigti, kad amžius yra svarbus ir reikšmingas kriterijus, vertinant nusižengimus laisvės atėmimo įstaigoje. Nepaisant to, kad rezultatai išsiskiria ties kitais kintamaisiais, daugelio tyrimų, įskaitant ir šio, rezultatai rodo, kad jaunesni nuteistieji nusižengimų yra padarę daugiau. Kalbant apie bausmės dydį, trukmę ir kelintas tai laisvės atėmimas, sąsajos su nusižengimais yra kontraversiškos. Reikšmingų sąsajų neradę tyrėjai (Rocheleau, 2015; Damboeanu ir Nieuwbeerta, 2016; Tewksbury et al., 2014), įskaitant ir šio darbe autorę, tyrimą atliko, palyginus, nedidelėje imtyje (N=159—585). O Steiner ir Wooldredge (2008, 2009) tyrimuose dalyvavo tūkstančiai nuteistųjų iš skirtingų laisvės atėmimo įstaigų. Esant tokiai didelei imčiai, tyrimo galia yra labai didelė ir net labai maži efektai tampa reikšmingi.

5.2. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE IR IMPULSYVUMO SĄSAJOS

Šio tyrimo rezultatų analizė parodė, kad nusižengimai statistiškai reikšmingai susiję tik su dėmesio impulsyvumu. Tai reiškia, kad kuo tiriamajam sunkiau susikaupti, išlaikyti dėmesį, kuo labiau nenuoseklus jo mąstymas, tuo daugiau nusižengimų jis yra padaręs. Šiame tyrime nerasta reikšmingų sąsajų tarp nusižengimų ir bendro impulsyvumo įverčių, motorinio ir neplanavimo impulsyvumo. Tokie rezultatai iš dalies prieštarauja Komarovskaya et al. (2007) tyrimo išvadoms, kuriose teigiama, kad bendras impulsyvumo įvertis, dėmesio ir neplanavimo impulsyvumas yra reikšmingai teigiamai susijęs su nusižengimų skaičiumi, t.y. kuo tiriamasis impulsyvesnis, tuo daugiau nusižengimų yra padaręs. Tačiau Komarovskaya et al. (2007) tyrimo rezultatai taip pat rodo, kad tarp nusižengimų ir motorinio impulsyvumo reikšmingų sąsajų nerasta. O tai sutampa ir su šio tyrimo rezultatais. Kerley et al. (2009) tyrimo rezultatai taip pat rodo, kad bendras impulsyvumo įvertis neturi reikšmingų sąsajų su nusižengimais. Tiesa, autoriai (Kerley et al., 2009) tvirtina, kad tokius rezultatus gavo dėl to, kad vertino tik sunkius nusižengimus. Šiame tyrime buvo vertinamas bendras nusižengimų skaičius, tačiau kaip ir Kerley et al. (2009) tyrime, reikšmingų sąsajų tarp bendro impulsyvumo ir nusižengimų nerasta. Visgi šio tyrimo rezultatai prieštarauja Goncalves et al. (2014) atliktos metaanalizės išvadoms. Autoriai (Goncalves et al., 2014) taip pat neskirsto nusižengimų į atskiras kategorijas, vertina bendrą jų skaičių. Metaanalizės rezultatai rodo, kad impulsyvumas reikšmingai siejasi su nusižengimais laisvės atėmimo įstaigoje, tačiau ryšys yra silpnas. Gali būti, kad ryšys reikšmingumą pasiekė taip pat dėl didelės duomenų apimties. Svarstant, kodėl šiame tyrime nepasitvirtino ryšys tarp bendro impulsyvumo ir nusižengimų, galima remtis Thomson et al. (2016) įžvalgomis. Mokslininkai teigia, kad impulsyvumas labiau sietinas su nesmurtiniais nusižengimais, bendru taisyklių nepaisymu, ignoruojant gresiančias pasekmes. Smurtiniai nusikaltimai apima gerokai platesnį asmens savybių spektrą (empatijos trūkumą,

žiaurumą, agresyvumą ir t.t.), dėl to tokių nusižengimų sąsajos su impulsyvumu yra kontraversiškos. Kadangi tyrime buvo naudotas bendras nusižengimų skaičius, nėra galimybės palyginti, kokio tipo nusižengimai vyravo gautuose įrašuose, palyginti tiriamųjų impulsyvumo įverčius pagal nusižengimų tipą. Tačiau panašu, kad bendrai impulsyvumo negalime laikyti tiesioginiu rizikos veiksniu, nes jo sąsajos su nusižengimais nepatvirtintos šiame ir daugelyje kitų tyrimų.

Svarbi šio tyrimo išvada yra ta, kad nusižengimai reikšmingai susiję su dėmesio impulsyvumu. Vieną iš galimų paaiškinimų sufleruoja Taylor et al. (2007) įžvalgos. Mokslininkai teigia, kad impulsyvumas įprastai persidengia su įvairiais asmenybės, elgesio, emociniais sutrikimais, kaip depresija, ribinės asmenybės sutrikimu, suicidiniaisi polinkiais ir pan. Gali būti, kad šiuo atveju dėmesio impulsyvumo įverčiai persidengė su dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sutrikimu. Šis sutrikimas siejamas su nusikalstamu elgesiu ir bendros tvarkos nepaisymu (Pratt, Cullen, Blevins, Daigle, & Unnever, 2002). Asmenys su šiuo sutrikimu sunkiai susitelkia, nenustygsa vietoje, būna itin aktyvūs, netoleruoja kylančios frustracijos („Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th edition”, 2013), dažniau įsivelia į smurtines situacijas ir nuo jų nukenčia (Wymbs, Dawson, Egan, & Sacchetti, 2016). Tikėtina, kad tokie nuteistieji dažniau pakliūtų į problemines situacijas pataisos namuose, nes ten tvarka ir taisyklės visai kitos nei laisvėje. Kita vertus, aukšti dėmesio impulsyvumo įverčiai rodo ir tai, kad asmuo sunkiai susikaupia, atlikdamas jam patiktą užduotį (Patton et al., 1995). Taigi paaiškinti ryšį tarp nusižengimų ir dėmesio impulsyvumo galėtų ir tai, jog pataisos namuose draudžiamą veiklą suplanavę nuteistieji tiesiog nesugeba sutelkti pakankamai dėmesio jai įgyvendinti ir yra lengviau pastebimi ir dėl to dažniau nubaudžiami pareigūnų.

5.3. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE IR SOCIALINĖS PARAMOS SĄSAJOS

Šio tyrimo rezultatai parodė, kad nusižengimai yra reikšmingai susiję su keliais socialinės paramos kintamaisiais. Pirmiausia, iš rezultatų pastebime, jog vaikų turintys nuteistieji yra padarę mažiau nusižengimų nei tie, kurie vaikų neturi. Tokius rezultatus gauna ir Damboeanu ir Nieuwbeerta (2016), Jiang ir Winfree (2006). Gali būti, kad vaikų turintys tiriamieji dažniau su jais palaiko santykius, stengiasi išvengti nuobaudų, kad neprarastų galimybės toliau bendrauti. Taip pat tikėtina, kad vaikus auginantys asmenys turi didesnę atsakomybės jausmą (Fagan, Dyer, Kaufman, & Pearson, 2016), dėl to lengviau prisitaiko ir prie pataisos namų taisyklių.

Kiek netikėti rezultatai gaunami, lyginant bendravimo su asmenimis ne iš pataisos namų pobūdį. Iš rezultatų analizės galima matyti, kad tie nuteistieji, kurie bendrauja laiškais, yra labiau linkę nusižengti nei tie, kurie laiškais nebendrauja. Prieš atliekant šį tyrimą, buvo keliama prielaida, kad ryšio palaikymas su asmenimis ne iš pataisos namų galėtų būti kaip apsauginis veiksnys, padėti lengviau adaptuotis prie laisvės atėmimo, taigi ir skatinti mažiau nusižengti. Tačiau šios prielaidos nepatvirtina tyrimo rezultatai. O vertinat bendravimą laiškais rodo dar ir priešingas tendencijas.

Lyginant su kitų tyrėjų gautais rezultatais, randama ir panašumų, ir skirtumų. Rivlin et al. (2013) tyrimo rezultatai rodo, kad nuteistojo lankymas laisvės atėmimo įstaigoje nėra reikšmingas veiksnys, vertinant nusižengimus. Tai rodo ir šio tyrimo rezultatai. Tačiau Rivlin et al. (2013) tyrimo rezultatai taip pat rodo, jog bendravimas telefonu yra reikšmingas, t.y. tie, kurie bendraudavo su artimaisiais ir draugais telefonu, nusižengdavo mažiau. Šiame tyrime tokių skirtumų nerasta. Atsižvelgus į tai, kad skirtumai didėdavo su skambučių dažniu (Rivlin et al., 2013), galima manyti, kad svarbus ne pats kontakto būdas (susitikimai, laiškai, telefonas), o to kontakto dažnumas. Tai iš dalies galėtų padėti paaiškinti, kodėl šiame tyrime gauti rezultatai rodo, kad laiškais bendraujantys yra padarę daugiau nusižengimų. Įprastu paštu keliaujantys laiškai nuteistąjį pasiekia ne taip jau greitai, tad kontaktas gali būti gana retas. Taigi tikėtina, jog laiškais bendraujantys nuteistieji paprasčiausiai nejaučia tokios socialinės paramos, kaip dažniau bendraujantys telefonu. Tiesa, šiai prielaidai prieštarautų tai, kad šio tyrimo rezultatai nerodo nusižengimų skirtumų, lyginant nuteistuosius, kurie bendrauja telefonu su tais, kurie nebendrauja. Taip pat, nusižengimų skirtumų nerasta vertinant bendravimo dažnį. Nors kituose tyrimuose bendravimo dažnumas yra reikšmingas veiksnys (Rivlin et al., 2013). Atsakymo, kodėl negauname reikšmingų nusižengimų skirtumų, lygindami tiriamuosius pagal bendravimo pobūdį ir dažnį, arba kodėl tie rezultatai gana netikėti (kaip bendravimas laiškais), galima būtų paieškoti Boren (2013) ir Pettus et al. (2017) įžvalgose. Pasak mokslininkų, bendravimo pobūdis ir dažnis yra neesminiai dalykai. Kur kas svarbiau, kas per tuos pokalbius vyksta, kaip subjektyviai šį ryšį vertina pats nuteistasis. Tokią prielaidą gali patvirtinti ir Day et al. (2014) tyrimo rezultatai, kurie rodo, jog geri nuteistųjų santykiai su administracija buvo stipresnis nusižengimų prediktorius, nei bendravimas laiškais ir telefonu su artimaisiais. Dėl to kartu su objektyviaja socialine parama buvo analizuojama ir subjektyviai suvokiama socialinė parama.

Tyrimo rezultatai rodo, kad nusižengimai laisvės atėmimo įstaigoje reikšmingų sąsajų su bendru socialinės paramos įverčiu neturi. Visgi randami reikšmingi neigiami ryšiai tarp nusižengimų ir vertės patvirtinimo bei rūpinimosi galimybės. Tai reiškia, kad tie nuteistieji, kurie jautėsi vertingi kitiems, kurių įgūdžiai ir kompetencija buvo palankiai vertinama aplinkinių, buvo padarę mažiau nusižengimų. Mažiau nusižengimų padarę buvo ir tie nuteistieji, kurie jautė turintys, kuo pasirūpinti, atsakingi už kito žmogaus gerovę. Nors ryšys tarp šių kintamųjų yra silpnas, jis yra

reikšmingas. Atsižvelgus į šias sąsajas, aiškėja, kodėl vaikų turintys nuteistieji padaro mažiau nusižengimų: vaikų turėjimas gali būti siejamas su galimybe rūpintis kitu, jaustis atsakingam už jų gerovę. Kaip jau minėta, šio tyrimo rezultatai rodo, kad galimybė rūpintis kitu siejama su mažesniu nusižengimų skaičiumi. Apibendrinant, panašu, kad mažiau nusižengia tie nuteistieji, kurie jaučiasi vertinami, gerbiami ir reikalingi. Tokias išvagas galėtų pagrįsti ir Damboeanu ir Nieuwbeerta (2015) tyrimo rezultatai, kurie rodo, kad šiurkštus, nepagarbus darbuotojų bendravimas susijęs su didesniu nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje skaičiumi. Nors šio tyrimo rezultatai rodo gana silpną ryšį tarp socialinės paramos kintamųjų ir nusižengimų skaičiaus, tos kelios reikšmingos sąsajos turėtų skatinti toliau nagrinėti socialinės paramos svarbą, vertinant nusižengimų grėsmę.

5.4. IMPULSYVUMO IR SOCIALINĖS PARAMOS SĄSAJOS

Šiame tyrime buvo nagrinėjama, ar impulsyvumą gali būti siejamas su socialine parama. Buvo keliami prielaidai, kad kuo nuteistasis impulsyvesnis, tuo mažiau socialinės paramos gauna. Pirmiausia, tiriamieji buvo lyginami pagal objektyviosios socialinės paramos rodiklius. Rezultatai rodo, kad reikšmingi impulsyvumo skirtumai buvo tik lyginant nuteistuosius pagal tai, ar turi vaikų, t.y. labiau impulsyvūs buvo tie tiriamieji, kurie vaikų neturėjo. Anksčiau aptarti tarpgrupiniai nusižengimų skirtumai taip pat rodo, kad vaikų turintys nuteistieji yra padarę mažiau nusižengimų. Taigi panašu, kad nusižengimai, impulsyvumas ir socialinės paramos kintamieji yra susiję. Grįžtant prie impulsyvumo ir socialinės paramos sąsajų, kyla klausimas, kodėl vaikų turėjimas ir šiuo atveju gali būti reikšmingas. Vienas iš paaiškinimų galėtų kilti, remiantis Fagan et al. (2013), kurie teigia, kad vaikų turintys asmenys yra labiau atsakingi, daugiau mąsto apie pasekmes, linkę rūpintis kito gerove. O impulsyvus asmuo elgiasi priešingai – jam svetimas atidus elgesio planavimas ar galvojimas apie pasekmes.

Šio tyrimo rezultatai taip pat rodo, kad impulsyvumas yra neigiamai susijęs ir su subjektyviai suvokiama socialine parama. Ryšys yra vidutinio stiprumo ir yra reikšmingas, vertinat tiek bendrus įverčius, tiek atskirų subskalių sąsajas. Tai reiškia, kad kuo tiriamasis impulsyvesnis, t.y. kuo sunkiau susikaupia, išlaiko dėmesį, veikia negalvodamas apie pasekmes, neplanuoja ateities ir sunkiai kontroliuoja savo elgesį, tuo mažiau palaikymo, pagalbos, pagarbos, pripažinimo, emocinės paramos gauna iš aplinkinių. Tokias sąsajas gali padėti paaiškinti Kasmaei ir Asghari (2017) samprotavimai. Pasak Kasmaei ir Asghari (2017), impulsyvių asmenų elgesys dažniausiai yra užgožiantis, nemalonus, atstumiantis. Dėl to aplinkiniai pamažu linkę juos atstumti, nes palaikyti santykius su impulsyviais asmenimis gali būti tiesiog nemalonu. Turint omeny, kad čia analizuojama specifinė bendruomenė dalis, t.y. asmenys, atliekantys laisvės atėmimo bausmę,

tikėtina, kad jų socialiniai santykiai ir taip yra gana riboti, emociškai skurdūs. Taigi gali būti, kad impulsyvumas yra dar vienas atbaidantis faktorius su tokiais asmenimis bendrauti. Gali būti, kad toks impulsyvumo ir socialinės paramos ryšys labiau išryškėja būtent tokioje imtyje (t.y. laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų). Tokią idėją galėtų pagrįsti Leong et al. (2014) tyrimo rezultatai, kurie rodo, kad tiriant ne nuteistųjų populiaciją, impulsyvumo ir socialinės paramos sąsajos reikšmingos nebuvo. Taigi panašu, kad laisvės atėmimo įstaigoje impulsyvumo ir socialinės paramos sąsajos yra dar stipresnės. Atsižvelgus į šio tyrimo rezultatus, ateičiai galima kelti klausimą, ar laisvės atėmimo bausmę atliekantiems asmenims socialinės paramos poveikis būtų reikšmingas, siekiant koreguoti jų elgesį.

5.5. NUSIŽENGIMŲ LAISVĖS ATĖMIMO ĮSTAIGOJE, IMPULSYVUMO IR SOCIALINĖS PARAMOS SĄSAJOS

Šio tyrimo rezultatai rodo, kad nusižengimai laisvės atėmimo įstaigoje, impulsyvumas ir socialinė parama yra tarpusavy susiję: vaikų turintys tiriamieji yra mažiau impulsyvūs ir mažiau linkę nusižengti; labiau impulsyvūs tiriamieji yra padarę daugiau nusižengimų; daugiau nusižengimų padaro ir asmenys, kurie sulaukia mažiau pagarbos iš aplinkinių, jaučiasi mažiau reikalingi, neturi, kurio rūpintis. Atsižvelgus į šiame tyrime gautas reikšmingas kintamųjų sąsajas, buvo tikrinamas nusižengimų prognostinis modelis. Šiuo modeliu buvo vertinama, ar nusižengimus laisvės atėmimo įstaigoje gali prognozuoti dėmesio impulsyvumas, vertės patvirtinimas, rūpinimosi galimybė, vaikų turėjimas ir bendravimas laiškais. Modelis pasiekia statistinį reikšmingumą, deja, juo remiantis galima būtų prognozuoti viso labo 9 % visų nusižengimų. Be to, dėmesio impulsyvumo, vertės patvirtinimo ir rūpinimosi galimybės svoris šiame modelyje yra toks mažas, kad nėra laikomas statistiškai reikšmingu. Tik vaikų turėjimas ir bendravimas laiškais gali prognozuoti nusižengimus. Gali būti, kad pirmi trys kintamieji prognostinės galios neturėjo dėl to, kad su nusižengimais juos siejo gana silpnas ryšys. Taigi šioje tyrimo dalyje nepavyko pakartoti Lai (2018) ir Goncalves et al. (2014) gautų rezultatų, kurie rodo, kad socialinė parama ir impulsyvumas yra reikšmingi nusižengimų prediktoriai. Tiesa, Lai (2018) pabrėžė, kad sąsajos reikšmingos tik vertinant smurtinius nusižengimus. Šiame tyrime nusižengimai nebuvo klasifikuojami, tad gali būti, kad būtent šis faktorius turėjo įtakos tyrimo rezultatams.

Šios tyrimo dalies rezultatai papildė importavimo teoriją ir sutampa su kitų tyrėjų rezultatais (Rocheleau, 2015, Steiner & Wooldredge, 2009), kurie rodo, kad šeiminis statusas, t.y. ar turi vaikų, ar ne, yra labai svarbus nusižengimų prediktorius. Kaip matome iš ankstesnės rezultatų analizės, vaikų turėjimas yra svarbus faktorius vertinant tiek nusižengimus, tiek impulsyvumą. Šio tyrimo

rezultatai taip pat pagrindžia ir deprivacijos teorijos nagrinėjamų kintamųjų svarbą. Šiame tyrime bendravimas laiškais su asmenimis už pataisos namų ribų tapo reikšmingu faktoriumi, galinčiu prognozuoti nusižengimus. Ir nors efekto kryptis buvo gana netikėta (laiškais bendraujantys yra padarę daugiau nusižengimų, nei laiškais nebendraujantys), gana svarbu, kad prognostiniame modelyje tai buvo vienas ir dviejų reikšmingų kintamųjų. Apibendrinant galima teigti, kad analizuojant nusižengimus laisvės atėmimo įstaigoje lemiančius veiksnius, svarbu atsižvelgti tiek į „atsineštus“ faktorius, tiek į tai, kas vyksta bausmės atėmimo laikotarpiu pačioje laisvės atėmimo įstaigoje.

5.6. TYRIMO RIBOTUMAI IR REKOMENDACIJOS

Tyrime dalyvavo 159 respondentai, iš kurių tolimesnei analizei tinkamos buvo 143 anketos. Tai sąlyginai maža imtis, palyginus su kitais šios srities tyrimais. Dėl mažos imties tyrimo galia yra maža, tad tai gali būti viena iš priežasčių, dėl kurios kai kurie ryšiai nepasiekė statistinio reikšmingumo. Taip pat sunku vertinti ir imties reprezentatyvumą, nes buvo sudaryta patogioji imtis. To pagrindinė priežastis ta, kad daugelis potencialių tyrimo dalyvių atsisakė pildyti anketas pamatę, kad būtina įrašyti savo vardą ir pavardę. O tokia informacija buvo reikalinga, norint gauti informaciją apie nusižengimus. Taigi pats tyrimo organizavimas buvo gana keblus, nes tiriamieji nelabai norėjo dalyvauti ir atskleisti savo asmeninius duomenis. Patogioji imtis lėmė ir tai, kad tyrime nedalyvavo tie nuteistieji, kurie tuo metu buvo izoliuoti būtent dėl padarytų nusižengimų. Taigi yra tikimybė, kad daugiausiai nusižengiantys respondentai į tyrimą nepateko.

Kitas reikšmingas tyrimui aspektas – informacija apie nusižengimus laisvės atėmimo įstaigose. Didelė dalis duomenų buvo rašyti ranka, po to skenuoti, tada spausdinti, taigi galutinio šaltinio kokybė buvo per prasta, kad pavyktų nusižengimus klasifikuoti. Be to, Alytaus ir Marijampolės pataisos namai, kuriuose buvo atliktas tyrimas, neturi vieningos nusižengimų fiksavimo ar kodavimo sistemos. Kartais nusižengimai būdavo įvardijami labai bendrai, pavyzdžiui „Padarytas nusižengimas“, taigi nebuvo galimybės atsekti, kokio pobūdžio nusižengimas tai buvo. Dar vienas, galimai reikšmingas ribotumas, yra menka nusižengimų sklaida – beveik pusė nuteistųjų per 2018 metus nebuvo padarę nė vieno nusižengimo. Kaip jau minėta anksčiau, to priežastis galėjo būti ta, kad daugiausiai nusižengimų darantys respondentai buvo neprieinami tyrėjai, nes tuo metu buvo izoliuoti. Panašu, kad smurtinių nusikaltimų ir bendros tvarkos pažeidimų priežastys nėra tapačios, tad ateityje praverstų detalesnė informacija apie nusižengimus, kad būtų galima juos klasifikuoti.

Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad impulsyvumo ir socialinės paramos subskalių vidinis suderinamumas nėra labai aukštas, o kai kurių subskalių netgi abejotinas (dėmesio impulsyvumo, vertės patvirtinimo, rūpinimosi galimybės). Nors bendri skalių vidinio suderinamo įverčiai yra gana aukšti ir tyrimui tinkami.

Taip pat tyrimo autorė abejoja, ar geras sprendimas buvo tiriamųjų prašyti mėnesių tikslumu nurodyti bausmės dydį ir trukmę. Kai kurie pavyzdžiai rodo, kad ne visiems pavyksta teisingai paversti metus į mėnesius, tad patartina paieškoti kitos formuluotės, siekiant gauti šią informaciją. Paprasčiausiai tai padaryti galima prašant nurodyti metus, mėnesiu ir dienas (jei reikia), o ne „mėnesių tikslumu“.

Ateityje būtų įdomu tyrimą papildyti duomenimis iš moterų pataisos namų ir palyginti gautus rezultatus. Kai kurie tyrimai rodo, kad pavyzdžiui, socialinės paramos ryšys su nusižengimais tarp vyrų ir moterų imtyje skiriasi (Jiang & Winfree, 2006). Taip pat, atsižvelgiant į amžiaus ir nusižengimų sąsajas, būtų pravartu į tyrimą įtraukti ir duomenis apie pilnametystės nesulaukusius asmenis, kurie atlieka laisvės atėmimo bausmę.

IŠVADOS

1. Nusižengimai laivės atėmimo įstaigoje yra teigiamai susiję su dėmesio impulsyvumu. Kuo tiriamiesiems sunkiau susikaupti, išlaikyti dėmesį, kuo labiau nenuoseklus jų mąstymas, tuo daugiau nusižengimų jie yra padarę ir atvirkščiai.

2. Nusižengimai laisvės atėmimo įstaigoje yra neigiamai susiję su vertės patvirtinimu ir rūpinimosi galimybe. Kuo labiau tiriamieji jautėsi vertingi kitiems, kuo jų įgūdžiai ir kompetencija buvo palankiau vertinami aplinkinių, tuo mažiau nusižengimų buvo padarę. Mažiau nusižengimų padarę buvo ir tie tiriamieji, kurie labiau jautė turintys, kuo pasirūpinti, atsakingi už kito žmogaus gerovę. Vaikų neturintys nuteistieji yra padarę daugiau nusižengimų nei tie, kurie turi vaikų. Laiškais bendraujantys tiriamieji buvo padarę daugiau nusižengimų nei tie, kurie laiškais nebendrauja.

3. Impulsyvumas yra neigiamai susijęs su socialine parama. Vaikų neturintys tiriamieji yra labiau impulsyvūs nei tie, kuri turi vaikų. Kuo tiriamieji sunkiau susikaupia, išlaiko dėmesį, kuo labiau veikia negalvodamas apie pasekmes, neplanuoja ateities ir sunkiau kontroliuoja savo elgesį, tuo mažiau palaikymo, pagalbos pagarbos, pripažinimo, emocinės paramos gauna iš aplinkinių ir atvirkščiai.

4. Nusižengimus laisvės atėmimo įstaigoje prognozuoja šeiminis statusas (ar turi vaikų) ir bendravimo su asmenimis ne iš pataisos namų pobūdis (ar bendrauja laiškais).

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Adler, G. (1979). *Psychodynamics of impulsive behavior*. New York: Plenum Press.
2. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition (DSM-V)*. Arlington, VA: American Psychiatric Press, Inc.
3. Arnberg, F. K., Hultman, C. M., Michel, P. O., & Lundin, T. (2012). Social support moderates posttraumatic stress and general distress after disaster. *Journal of Traumatic Stress*, 25(6), 721-727.
4. Bandzevičienė, R. (2009). *Penitencinė psichologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
5. Barratt, E.S. (1994). Impulsiveness and Aggression. In Monahan, J., & Steadman, H.J., *Violence and Mental Disorder: Developments in Risk Assessment*. Chicago, IL: University of Chicago.
6. Buss, A. H., & Plomin, R. (1975). *A temperament theory of personality development*. Oxford, England: Wiley-Interscience.
7. Berk, R.A., Kriegler, B., & Baek, J.H. (2006). Forecasting Dangerous Inmate Misconduct: An Application of Ensemble Statistical Procedures. *Journal of Quantitative Criminology*, 22(2), 131-145.
8. Bickel, W. K., & Marsch, L. A. (2001). Toward a behavioral economic understanding of drug dependence: Delay discounting processes. *Addiction*, 96, 73–86.
9. Boren, J.P. (2013). The Relationships between Co-Rumination, Social Support, Stress, and Burnout among Working Adults. *Management Communication Quarterly*, 28(1), 3-25.
10. Bousardt, A.M.C., Noorthoorn, E.O., Hoogendoorn, A.W., Nijman, H.L.I., & Hummelen J.W. (2017). On the Link Between Emotionally Driven Impulsivity and Aggression: Evidence From a Validation Study on the Dutch UPPS-P. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 1-16.
11. Brazao, N., Rijo, D., do Ceu Salvador, M., & Pinto-Gouveia, J. (2018). Promoting Emotion and Behavior Regulation in Male Prison Inmates: A Secondary Data Analysis From a Randomized Controlled Trial Testing the Efficacy of the Growing Pro-Social Program. *Law & Human Behavior*, 42(1), 57-70.
12. Burnell, K., & Luther, T.L. (2016). Predictors of Mobile Phone and Social Networking Site Dependency in Adulthood. *Cyberpsychology, behavior, and social networking*, 19(10), 621-627.

13. Chahin, N., Cosi, S., Lorenzo-Seva, U., & Vigil-Colet A. (2010). Stability of the factor structure of Barratt's impulsivity scales for children across culture: a comparison of Spain and Colombia. *Psichothema*, 22, 983-989.
14. Chen, Y. S., Lai, Y. L., & Lin, C. Y. (2013). The Impact of Prison Adjustmend Among Women Offenders: A Taiwanede Perspective. *The Prison Journal*, 94(1), 7-29.
15. Cyders, M. A., Smith, G. T., Spillane, N. S., Fischer, S., Annus, A. M., & Peterson, C. (2007). Integration of impulsivity and positive mood to predict risky behavior: Development and validation of a measure of positive urgency. *Psychological Assessment*, 19, 107-118.
16. Clemmer, D. (1940). *The prison community*. New Braunfels, TX, US: Christopher Publishing House.
17. Cloninger, C. R., Svrakic, D. M., & Przybeck, T. R. (1993). A psychobiological model of temperament and character. *Archives of General Psychiatry*.
18. Cohen, S. 2004. Social relationships and health. *Am Psychol*, 59 (8), 676-684.
19. Colvin, M., Cullen, F. T., & Vander Ven, T. (2002). Coercion, social support, and crime: An emerging theoretical consensus. *Criminology*, 40, 19-42.
20. Cunningham, M.D., & Sorensen, J.R. (2007). Predictive Factors for Violent Misconduct in Close Custody. *The Prison Journal*, 87(2), 241-253.
21. Dagget, D.M., & Camp, S.D (2009). Do Official Misconduct Data Tell the Same Story as the Individuals Who Live in Prison? *Criminal Justice Review*, 34(3), 428-449.
22. Day, J.C., Brauer, J.R., & Butler, H.D. (2014). Coercion and Social Support Behind Bars. *Criminal Justice and Behavior*, 42(2), 133-155.
23. Damboeanu, C., & Nieuwbeerta, P. (2016). Importation and Deprivation Correlates of Misconduct among Romanian inmates. *European Journal of Criminology*, 13(3), 332-351.
24. Daruna, J.H., & Barnes, P.A. (1993). A neurodevelopmental view of impulsivity. In W. G. McCown, J. L. Johnson, & M. B. Shure (1993.), *The impulsive client: theory, research and treatment*. Washington, D.C.: American Psychological Association.
25. Dawe, S., Gullo, M.J., & Loxton, N.J. (2004). Reward drive and rash impulsiveness as dimensions of impulsivity: implications for substance misuse. *Addict Behav*, 29(7), 1389-1405
26. Delahooke, M. *Social and Emotional Development in early intervention*. Eau Claire, WI: PESI Publishing & Media, 2017.
27. Dhami, M. K., Ayton, P., & Leowenstein, G. (2007). Adaptation to Imprisonment: Indigenous or Imported? *Justice and Behavior*, 34(8), 1085-1100.
28. Dickman, S.J. (1990). Functional and dysfunctional impulsivity: personality and cognitive correlates. *J Pers Soc Psychol*, 58(1), 95-102.
29. Drakeford, L. (2019). Moral Communities and Institutional Misconduct: A Reassessment of Religious Contextual Influences on Inmate Behavior. *Crime & Delinquency*, 1-24.

30. Edens, J.F., Poythress, Jr., Norman, G., Lilienfeld, S., & Patrick, C.J. (2008). A prospective comparison of two measures of psychopathy in the prediction of institutional misconduct. *Behavioral Sciences & the Law*, 26(5), 529-541.
31. Eysenck, S. B. G., Pearson, P. R., Easting, G., & Allsop, J. F. (1985). Age norms for impulsiveness, venturesomeness, and empathy in adults. *Personality and Individual Differences*, 6 (5), 613-619.
32. Endrass, J., Rossegger, A., Urbaniok, F., Laubacher, A., & Vetter, S. (2008). Predicting violent infractions in a Swiss state penitentiary: A replication study of the PCL-R in a population of sex and violent offenders. *BMC Psychiatry*, 8, 1-7.
33. Evenden, J. (1999). Impulsivity: a discussion of clinical and experimental findings. *Journal of Psychopharmacology*, 13(2), 180-192.
34. Fagan, J., Dyer J., Kaufman, R., & Pearson, J. (2016). Decision-Making Responsibility: Development and Initial Validation of a New Measure for Low-Income, Nonresident Fathers. *Journal of Family Issues*, 39(2), 451-477.
35. Fossati, A., Ceglie, di A., Acquarini, E., & Barratt E.S. (2001). Psychometric properties of an Italian version of the Barratt impulsiveness scale-11 (BIS-11) in Nonclinical Subjects. *Journal of Clinical Psychology*, 57(6), 815-828.
36. Goncalves, L.C., Goncalves, R.A., Martins, C., & Dirkzwager, A.J.E. (2014). Predicting Infractions and Health Care Utilization in Prison: A Meta-Analysis. *Criminal Justice and Behavior*, 41(8), 921-942.
37. Gonzalez, R.A., Gudjonsson, G.H., Wells, & Young, S. (2016). The Role of Emotional Distress and ADHD on Institutional Behavioral Disturbance and Recidivism Among Offenders. *Journal or Attention Disorders*, 4, 368-378.
38. Griffin, M.L., & Hepburn, J.R. (2012). Inmate Misconduct and the Institutional Capacity for Control. *Criminal Justice and Behavior*, 40(3), 270-288.
39. Güleç, H., Tamam, L., Güleç, M.Y., Turhan, M., Karakuf, G., Zengin, M., & Stanfrod M.S. (2008). Psychometric Properties of the Turkish Version of the Barrat Impulsiveness Scale-11. *Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 18.
40. Hart, S.D., Cox, D.N., & Hare, R. (1995). *Hare PCL: SV. Psychopathy checklist: screening version*. MHS.
41. Hege, M.A., Stingl, K.T., Kullmann, S., Schag, K., Giel, K.E., Zipfel, S., & Preissl, H. (2015). Attentional impulsivity in binge eating disorder modulates response inhibition performance and frontal brain networks. *International Journal of Obesity*, 39, 353-360.
42. Henderson, M. (2013). An Empirical Typology Of Violent Incidents Reported By Prison Inmates With Convictions For Violence. *Aggressive Behavior*, 12, 12-32.

43. Hollander, E., & Rosen, J. (2000). Impulsivity. *Journal of Psychopharmacology*, 14(2), 39-44.
44. Holt-Lunstad, J., & Uchino, B. (2015). Social support and health. In K. Glanz, B. K. Rimer, K. Viswanath (Eds.), *Health behavior: Theory, research, and practice*, (pp. 183-204). San Francisco: Jossey-Bass.
45. Houser, K., & Belenko, S. (2015) Disciplinary responses to misconduct among female prison inmates with mental illness, substance use disorders, and co-occurring disorders. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 38(1), 24-34.
46. Ystgaard, M., Tambs, K., & Dalgard, O. S. (1999). Life stress, social support and psychological distress in late adolescence: A longitudinal study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 34(1), 12-19
47. James, M., & Seager, J.A. (2006). Impulsivity and Schemas for a Hostile World: Postdictors of Violent Behaviour. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 50(1), 47-56.
48. James, M., & Seager, J.A. (2006). Impulsivity and Schemas for a Hostile World: Postdictors of Violent Behaviour. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 50(1), 47-56.
49. Jensen, P.S., Mrazek, D., Knapp, P.K., Steinberg, L., Pfeffer, C., Schowalter, J., et al. (1997). Evolution and revolution in child psychiatry: ADHD as a disorder of adaptation. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 36(12), 1672-1679; discussion 1679-1681.
50. Jiang, S., & Winfree, T. (2006). Social Support, Gender, and Inmate Adjustment to Prison Life. *The Prison Journal*, 86(1), 32-55.
51. Karlin, N.J., Weil, J., & Floren, K., 2016. The role of social support in less studied context. *Social Support: Gender Differences, Psychological Importance and Impacts on Well-being*. New York: Nova Science Publishers, Inc., 89-115.
52. Kasmaei, S.K., & Asghari, F. (2017). Comparative study of the effects of narrative therapy and play therapy by group approach on inhibiting impulsivity, reducing aggression and increasing interpersonal relations. *World family medicine Middle East journal of family medicine*, 15(4), 24-33.
53. Kerley, K.R., Hochstetler, A., & Copes, H. (2009). Self-Control, Prison Victimization, and Prison Infractions. *Criminal Justice Review*, 35(4), 553-568.
54. Komarovskaya, I., Loper, A.B., & Warren, J. (2007). The Role of Impulsivity in Antisocial and Violent Behaviors and Personality Disorders among Incarcerated Women. *Criminal Justice and Behavior*, 34(11), 1499-1515.

55. Krok, D. (2016). Social support as a mediator of the relationship between the religious meaning system and psychological well-being in older adults. *Social Support: Gender Differences, Psychological Importance and Impacts on Well-being*. New York: Nova Science Publishers, Inc.
56. Kuanliang, A., Sorensen, J.R., & Cunningham, M.D. (2008). Juvenile Inmates in an Adult Prison System: Rates of Disciplinary Misconduct and Violence. *Criminal Justice and Behavior*, 35(9), 1186-1201.
57. Kurtz, D.L., & Zavala, E. (2016). The Importance of Social Support and Coercion to Risk of Impulsivity and Juvenile Offending. *Crime & Delinquency*, 1-24.
58. Lahm, K.F. (2007). Inmate-On-Inmate Assault: A Multilevel Examination of Prison Violence. *Criminal Justice and Behavior*, 35(1), 120-137.
59. Lai, Y.L. (2018). Determinants of importation and deprivation models on committed juvenile offenders' violent misconduct: A Taiwanese perspective. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 1-23.
60. Lakey, B., & Orehek, E. (2011). Relational regulation theory: a new approach to explain the link between perceived social support and mental health. *Psychol Rev*, 118(3), 482-495.
61. Laurinaitytė, I., Laurinavičius, A., & Ustinavičiūtė, U. (2017). *Nuteistųjų asmenybės charakteristikos ir smurto rizika: vertinimo galimybės ir problemos*, p.155-159. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
62. Leong, C.H., Wu, A.M.S., & Poon, M.M. (2014). Measurement of Perceived Functions of Non-Suicidal Self-Injury for Chinese Adolescents. *Archives of Suicide Research*, 18(2), 193-212.
63. Lindsey, A.M., Mears, D., Cochran, C., Bales W.D., & Stults, B.J. (2015). In Prison and Far From Home: Spatial Distance Effects on Inmate Misconduct. *Crime & Delinquency*, 63(9), 1043-1065.
64. Liu, L., & Chui, W.H. (2013). Social Support and Chinese Female Offenders' Prison Adjustment. *The Prison Journal*, 94(1), 30-51.
65. Lucioni, K.A., Garcia, M.M., & Pueyo, A.A. (2012). Risk Factors for Violent Behavior in Prison Inmates. *Criminal Justice and Behavior*, 39(9), 1219-1239.
66. Malloy-Diniz, L.F et al. (2015). Normative data of the Barratt Impulsiveness Scale 11 (BIS-11) for Brazilian adults. *Revista Brasileira de Psiquiatria*, 37, 245-248.
67. Meade, B. (2014). *Moral Communities and Jailhouse Religion: Religiosity and Prison Misconduct*. El Paso: LFB Scholarly Publishing LLC.
68. Melchiorre, M. G., Chiatti, C., Lamura, G., Torres-Gonzales, F., Stankunas, M., Lindert, J., & Soares, J. F. J. (2013). Social Support, Socio-Economic Status, Health and Abuse among Older People in Seven European Countries. *PLoS ONE*, 8(1).

69. Miner, M.H. (2002). Factors Associated with Recidivism in Juveniles: an Analysis of Serious Juvenile Sex Offenders. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 39(4), 421-436.
70. Mooney J.L., Minor K.I., Wells J.B., Leukefeld C., Oser C.B., & Tindall M.S. (2008). The Relationship of Stress, Impulsivity, and Beliefs to Drug Use Severity in a Sample of Women Prison Inmates. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 52(6), 686-697
71. Morris, R. (2016). Exploring the Effect of Exposure to Short-Term Solitary Confinement Among Violent Prison Inmates. *Journal of Quantitative Criminology*, 32(1), 1-22.
72. Nahid, O.W., & Sarkis, E. (1994). Types of social support: relation to stress and academic achievement among prospective teachers. *Canadian Journal of Behavioral Science*, 26(1).
73. Pakalniškienė, V. (2012). *Tyrimo ir įvertinimo priemonių patikimumo ir validumo nustatymas: 74. metodinė priemonė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
75. Patton, J.H., Stanford, M.S., & Barratt, E.S. (1995). Factor structure of the Barratt impulsiveness scale. *Journal of Clinical Psychology*, 51(6), 768-776.
76. Pearlin, L. I., Menaghan, E. G., Lieberman, M. A. and Mullan, J. T. (1981). The stress process. *Journal of Health and Social Behavior*, 337-356
77. Pearson C.M., Guller L., Birkley E.L., & Smith G.T. (2012). Multiple personality dispositions to engage in rash, impulsive action. *Psychology of Impulsivity*.
78. Pettus, D. C., Doherty, E.E., & Veeh, C. (2017). Deterioration of Postincarceration Social Support for Emerging Adults. *Criminal Justice and Behavior*, 44(10), 1317-1339.
79. Piquero, A.R., & Pogarsky, G. (2002). Beyond Stafford and Warr's Reconceptualization of Deterrence: Personal and Vicarious Experiences, Impulsivity, and Offending Behavior. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 39(2), 153-186.
80. Pratt, T.C., Cullen, F.T., Blevins K.R., Daigle L., & Unnever, J.D. (2002). The relationship of attention deficit hyperactivity disorder to crime and delinquency: a meta-analysis. *International Journal of Police Science and Management*, 4(4), 344-360.
81. Reyna, V.F., & Farley, F. (2006). Risk and Rationality in Adolescent Decision Making. *Association for Psychological Science*, 7(1).
82. Rivlin, A., Keith, H., Marzano, L., & Fazel, S. (2013). Psychosocial Characteristics and Social Networks of Suicidal Prisoners: Towards a Model of Suicidal Behaviour in Detention. *PLoS ONE*, 8(7), 1-11.
83. Rocheleau, A.M. (2015). Ways of Coping and Involvement in Prison Violence. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 59(4), 359-383.
84. Rueda, B., & Perez-Garcia, A.M. (2006). Gender and social support in the context of cardiovascular disease. *Women Health*, 43 (1), 59-73.

85. Russel, D.W, Cutrona, C.E.,. (1987). The provision of social relationship and adaptation to stress. *Advances in Personal Relationships*, 1, 37-67.
86. Shumaker, S. A. and Brownell, A. (1984). Toward a theory of social support: Closing conceptual gaps. *Journal of Social Issues*, 40(4), 11-36.
87. Siennick, S.E., Mears, D.P., & Bales, W.D. (2012). Here and Gone: Anticipation and Separation Effects of Prison Visits on Inmate Infractions. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 50(3), 417-444.
88. Silverstein, M., Chen, X., & Heller, K. (1996). Too much of a good thing? Intergenerational social support and the psychological well-being of older parents. *Journal of Marriage and the Family*, 58(4), 970-982.
89. Sykes, G.M. (1958). *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
90. Steiner, B., & Meade, B. (2016). Assessing the Link Between Exposure to a Violent Prison Context and Inmate Maladjustment. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 32(4), 328–356.
91. Steiner, B., & Wooldredge, J. (2008). Inmate Versus Environmental Effects on Prison Rule Violation. *Criminal Justice and Behavior*, 35(4), 438-456.
92. Steiner, B., & Wooldredge, J. (2009). Implications of Different Outcome Measures for an Understanding of Inmate Misconduct. *Crime & Delinquency*, 59(8), 1234-1262.
93. Steiner, B., & Wooldredge, J. (2009). Individual and Environmental Effects on Assaults and Nonviolent Rule Breaking by Women in Prison. *Journal of Researcher in Crime and Delinquency*, 46(4), 437-467.
94. Steiner, B., & Wooldredge, J. (2009). Rethinking the Link Between Institutional Crowding and Inmate Misconduct. *The Prison Journal*, 89(2), 205-233.
95. Steinke, P. (2001).The Effect of Inmates' Accounts on Disciplinary Penalties. *Journal of Social Psychology*, 132(4), 475-485.
96. Stevens, J.R. (2017). *Impulsivity: how time and risks influence decision making*. Lincoln, NE: Springer International Publishing AG.
97. Stewart, M., & Mohr, S. (2018). 'Playing to Our Strengths': Fetal Alcohol Spectrum Disorder, social isolation and new resources to support individuals and families. *International Journal of Birth & Parent Education*, 5(4), 24-28.
98. Taylor, J., Kemper, T.S., & Kistner, J.A. (2007). Predicting Institutional Maladjustment in Severe Male Juvenile Delinquents From Criminal History and Personality. *Clinical Subtype. Criminal Justice and Behavior*, 34(6), 769-780.

99. Tellegen, A. (1985). Structure of mood and personality and their relevance to assessing anxiety, with an emphasis on self-report. In Tuma, A.H., & Maser, J.D., *Anxiety and the anxiety disorders*, p. 681-706.
100. Tewksbury, R., Connor, D.P., & Denney, A.S. (2014). Disciplinary Infractions Behind Bars: An Exploration of Importation and Deprivation Theories. *Criminal Justice Review*, 39(2), 201-218.
101. Thoits, P. A. (1986). Social support as coping assistance. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 54(4), 416-423.
102. Thomson, N.D., Towl, G.J., & Centifanti, L.C.M. (2016). The Habitual Female Offender Inside: How Psychopathic Traits Predict Chronic Prison Violence. *Law & Human Behavior (American Psychological Association)*, 40(3), 257-269.
103. Uchino, B. N. (2009). Understanding the Links Between Social Support and Physical Health A Life-Span Perspective With Emphasis on the Separability of Perceived and Received Support. *Perspectives on Psychological Science* 4(3), 236-255.
104. Vaičiūnienė, R., & Tereškinas, A. (2017). Transformations in prison subculture and adjustment to imprisonment in post-soviet lithuanian penitentiary institutions. *East European Politics and Societies*, 31(3). 659-679.
105. Walters, G.D. (1995). The Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles: Part I: Reliability and Preliminary Validity. *Criminal Justice and Behavior*, 22(3), 307-325.
106. Walters, G.D. (2006). Use of the Psychological Inventory of Criminal Thinking Styles to Predict Disciplinary Adjustment in Male Inmate Program Participants. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 50(2), 166-173.
107. Walters, G.D., & Crawford, G. (2014). Major Mental Illness and Violence History as Predictors of Institutional Misconduct and Recidivism: Main and Interaction Effects. *Law & Human Behavior*, 38(3), 238-247.
108. Weiss, R.S. The provisions of social relationships. In: Rubin, Z. (1974). *Doing unto others*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, p. 17–26.
109. Whiteside, S. P., & Lynam, D. R. (2001). The five factor model and impulsivity: Using a structural model of personality to understand impulsivity. *Personality and Individual Differences*, 30, 669-689.
110. Wymbs, B.T., Dawson, A.E., Egan, T.E., & Sacchetti, M. (2016). Rates of Intimate Partner Violence Perpetration and Victimization Among Adults With ADHD. *Journal of Attention Disorders*, 1-10.

111. Wong, D.F.K., Priscilla, S.Y.I., Chan, M.H., & Zhuang, X.Y. (2016). A Preliminary Study on Cognitive-Behavior Interventions for Hong Kong Chinese Delinquent Youth. *Research on Social Work Practice*, 1-10.
112. Wooldredge, J., & Steiner, B. (2015). A macro-level perspective on prison inmate deviance. *Punishment & Society*, 17(2), 230-257.

Teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr.VIII-1968.
2. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 12 str, 110 str., 2002 m. birželio 27 d. Nr. IX-994.

SANTRAUKA

Nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje, impulsyvumo ir socialinės paramos sąsajos

Šio tyrimo tikslas yra nustatyti nusižengimų laisvės atėmimo įstaigoje, impulsyvumo ir socialinės paramos sąsajas. Tyrime dalyvavo 143 nuteistieji, atliekantys laisvės atėmimo bausmę Alytaus ir Marijampolės pataisos namuose. Visi tyrimo dalyviai yra vyrai, kurių amžius varijuoja nuo 20 iki 69 metų ($M=39$, $SD=11,1$). Visiems tyrimo dalyviams yra paskirta laisvės atėmimo bausmė, kurios trukmė kinta nuo 17 iki 330 mėnesių ($M=106,5$, $SD=61,3$). Nusižengimai buvo skaičiuojami, remiantis oficialiais raštu registruotais duomenimis apie tiriamojo nusižengimus. Impulsyvumui vertinti buvo naudojama BIS-11 impulsyvumo skalė, kuri vertina dėmesio, motorinį ir neplanavimo impulsyvumą. Socialinei paramai vertinti pateikti uždari klausimai apie šeimyninį statusą, bendravimo pobūdį ir dažnį. Taip pat buvo naudojama Russell ir Cotrona (1984) „Social Provision Scale“ socialinės paramos skalė. Tyrimų rezultatai rodo, kad nusižengimai laisvės atėmimo įstaigoje yra teigiamai susiję su dėmesio impulsyvumu ir neigiamai susiję su keliais socialinės paramos veiksniais: vertės patvirtinimu bei rūpinimosi galimybe. Taip pat rezultatai rodo, kad vaikų turintys nuteistieji yra nusižengę mažiau nei tie, kurie vaikų neturi. O laiškais bendraujantys nuteistieji yra nusižengę daugiau kartų nei tie, kurie laiškais nebendrauja. Šiuo tyrimu nustatyta, kad impulsyvumas yra neigiamai susijęs su socialine parama. Tačiau rezultatai rodo, kad impulsyvumas ir subjektyviai suvokiama socialinė parama nusižengimų neprognozuoja. Reikšmingai nusižengimus prognozuoja tik šeimyninis statusas (ar turi vaikų) ir bendravimo pobūdis (ar bendrauja laiškais).

Raktiniai žodžiai: nusižengimai, , pataisos namai, impulsyvumas, socialinė parama.

SUMMARY

Links between Inmate Misconduct, Impulsivity and Social Support

The purpose of this study was to establish links between inmate misconduct, impulsivity and social support. The research was conducted in Alytus and Marijampole Correctional facility. 143 inmates participated in the research. All participants were sentenced for imprisonment from 17 to 330 months ($M=106,5$, $SD=61,3$). The age varies from 20 to 69 ($M=39$, $SD=11,1$). Misconduct was evaluated by counting infractions from officially registered written documents about the inmate. Impulsivity was measured using BIS-11 Impulsiveness scale, which evaluates attentional, motor and non-planning impulsivity. In order to evaluate social support, a few closed-type questions were asked about family status, type and frequency of communication with non-inmates. Also, Russel & Cutrona (1984) 'Social Provision Scale' was used for additional social support evaluation. The results of this study show that there's a significant positive relationship between misconduct and attentional impulsivity. Also, a significant negative relationship was found between misconduct and a few factors of social support (reassurance of worth and opportunity for nurturance). The results also reveal significant difference between inmates who have children and those who don't, showing that the latter had more infractions than the former. Inmate, who were communicating via letters, had more infractions than those didn't. The prognostic model shows that only having children and communication via letters are significant misconduct predictors, whereas impulsivity and subjective social support had no significance in the model.

Keywords: inmate, misconduct, correctional facility, impulsivity, social support.

PRIEDAI

1 priedas. Prieiga prie šiame darbe naudotų tyrimo instrumentų

1. BIS-11: <http://www.impulsivity.org/measurement/bis11>
2. „Social Provision Scale“:
https://www.researchgate.net/publication/271507385_The_Provisions_of_Social_Relationships_and_Adaptation_to_Stress

2 priedas. Shapiro-Wilk testo rezultatai

	W	p
Nusižengimai	0,53	< 0,001
Dėmesio impulsyvumas	0,98	0,10
Motorinis impulsyvumas	0,96	< 0,001
Neplanavimo impulsyvumas	0,98	0,06
Pagalba	0,91	< 0,001
Vertės patvirtinimas	0,97	0,003
Socialinė integracija	0,98	0,009
Prieraišumas	0,97	0,002
Rūpinimosi galimybė	0,96	< 0,001
Patikima bendrystė	0,92	< 0,001